

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НУБІП України

УДК _____

Погоджено
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету,
кандидат філософських наук, доцент
Савицька І.М.
« _____ » _____ 2023 р.

Допускається до захисту
Завідувач кафедри психології,
кандидат психологічних наук,
доцент
Мартишук Т. А.
« _____ » _____ 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НУБІП України

на тему: «Особливості становлення самоідентичності студентської молоді
в умовах надзвичайної ситуації»

Спеціальність **Психологія**
Спеціалізація **виробнича**
Магістерська програма « _____ »

Виконала Дем'яненко А. Р.
Керівник магістерської роботи Яшник С. В., доктор педагогічних
наук, доцент

НУБІП України

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ	7
1.1. Аналіз основних понять становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі	7
1.2. Надзвичайна ситуація як чинник формування самоідентичності студентської молоді	18
1.3. Особливості формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації	24
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ	31
2.1. Організація дослідження самоідентичності студентської молоді	31
2.2. Обґрунтування методик дослідження самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації	32
2.3. Аналіз результатів дослідження самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації	44
Висновки до другого розділу	54
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ	55
3.1. Реалізація програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації	55
3.2. Аналіз ефективності програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації	63
Висновки до третього розділу	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Концепція самоідентичності стає все актуальнішою у процесі опису процесів, що відбуваються в сучасних суспільствах, які зазнають значних трансформацій в умовах надзвичайної ситуації. Зростання кількості надзвичайних ситуацій в сучасному суспільстві ведуть до зростання невизначеності та амбівалентності в процесі пристосування людей до мінливої соціальної дійсності.

Інтенсивні емоційні переживання (страх, паніка, відчай) можуть ускладнювати адекватне сприймання дійсності особистості, здатність давати правильну оцінку ситуації, заважаючи прийняття рішень та знаходження адекватного виходу із стресової ситуації. Ці явища також позначаються і на становленні самоідентичності студентської молоді.

Проблема ідентичності відбита в низці наукових праць як українських, так і закордонних дослідників: Д. Віннікотт, П. Гнатенко, М. Жилін, А. Зубенко, Е. Еріксон, Х. Кохут, Р. Лейнг, О. Литвинчук, С. Макєєв, Дж. Мід, Дж. Марсія, О. Попова, Я. Посохова, Л. Тищенко, К. Хорні, Т. Яблонська.

Проблему формування ідентичності в умовах надзвичайного стану досліджували С. Бойко, В. Вінков, О. Зазимко, О. Кіндратець, О. Краєва, Л. Процик, Т. Сергієнко, А. Шафраї, О. Шиловська та ін., але станом на сьогодні це питання в науковій літературі висвітлено недостатньо.

Низка дослідників (І. Середницька, В. Хесле та ін.) говорять про те, що надзвичайна ситуація є чинником формування кризи ідентичності сучасної молоді. Криза ідентичності визначається як особлива ситуація свідомості, коли більшість соціальних категорій, за допомогою яких людина визначає себе і своє місце в суспільстві, здаються такими, що втратили свої межі і свою цінність.

Студентський період займає особливе місце у процесі формування як соціальної, так і особистісної ідентичності. Нова соціальна ситуація розвитку

породжує у молоді нові потреби, насамперед – потреби у самопізнанні та самореалізації. Особлива актуальність проблеми соціальної ідентичності студентів пов'язана з маргінальністю їхнього статусу. Вони вже не школярі, але ще не професіонали. Тому професійна підготовка студентів у закладі вищої освіти буде ефективна лише в тому випадку, якщо вона орієнтована не на формування абстрактного фахівця з набором певних якостей, а на становлення його соціальної ідентичності, яка виступає як системотворчий чинник у розвитку молоді людини як професіонала, сім'янина та громадянина своєї країни.

Криза ідентичності проявляється в когнітивних, ціннісних та емоційних протиріччях у самосвідомості студентської молоді. «Хто я?» – основне запитання у визначенні ідентичності, яке не отримує однозначної відповіді, оскільки звичні уявлення про громадську значущість, престиж, опору на вічні цінності розбиваються через реальні проблеми, з якими стикається сьогодні студентська молодь. Криза ідентичності проявляється як у зниженні інтересу студентів до своєї майбутньої професії, так і в руйнуванні багатьох ціннісних орієнтирів.

Отже, зростаюча актуальність до проблеми розвитку самоідентичності студентської молоді та збільшення кількості надзвичайних ситуацій зумовили вибір теми магістерського дослідження: «Особливості становлення самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації».

Об'єкт дослідження – феномен самоідентичності студентської молоді.

Предмет дослідження – надзвичайна ситуація як чинник становлення самоідентичності студентської молоді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості становлення самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Гіпотеза дослідження – припущення про те, що надзвичайна ситуація є чинником формування кризи ідентичності. Чим більшим є вплив надзвичайної ситуації на студентську молоді, тим більше особистість стикається зі статусом

ідентичності – мораторій.

Для досягнення мети було визначено наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні поняття становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі.
2. Охарактеризувати надзвичайну ситуацію як чинник формування самоідентичності студентської молоді.
3. Визначити особливості формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.
4. Емпірично дослідити особливості самоідентичності студентської молоді.
5. Розробити та апробувати програму формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання завдань у роботі було використано комплекс методів дослідження: *теоретичні* – аналіз проблеми становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі; синтез, систематизація, узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження; *емпіричні* – опитування, бесіда (для вивчення проявів самоідентичності студентської молоді); *психодіагностичні* – методика дослідження особистісної ідентичності Л. Шнейдер для визначення особливостей особистісної ідентичності; опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія для виявлення в системі ідеологічних цінностей чотири статуси еґо-ідентичності (дифузну, прийняту, мораторій і досягнуту) та методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда для визначення змістовних характеристик ідентичності; порівняльний аналіз результатів дослідження. Для статистичного опрацювання було використано комп'ютерні програми (STATISTIKA 21.0.).

Теоретична значущість дослідження полягає в аналізі та узагальненні основних понять становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі; характеристиці надзвичайної ситуації як чинника формування самоідентичності студентської молоді; визначенні особливостей

формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Практична значущість дослідження полягає у дослідженні особливостей формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами для визначення та трансформації самоідентичності студентської молоді.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування) та 1 додатка. Робота містить 8 таблиць, 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

1.1. Аналіз основних понять становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі

Визначенню поняття «ідентичність» присвячено безліч наукових праць, як у закордонній, так і в українській літературі. Це поняття досить неоднозначне, що пов'язано з багатозначністю його латинської основи «identifico», яка крім подібності будь-яких об'єктів означає і «справжність, адекватність, а також особистість, своєрідність та індивідуальність». Різне трактування поняття ідентичність призвело до різноманітності її визначень.

Кожен дослідник акцентує увагу на певних особливостях ідентичності, залежно від особливостей потрібного їм підходу та методики дослідження.

Аналіз психологічних досліджень свідчить, що ідентичність особистості – складний, багатовимірний феномен, що розглядається у психологічних дослідженнях різних напрямів: особистісно-орієнтованого (Т. Бьюдженталь, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл та ін.); у межах соціально-психологічної проблематики (Е. Еріксон, Д. Тернер, Г. Теджфел та ін.); у контексті теорій вікових криз розвитку як специфічний феномен юності (А. Ватерман, Е. Еріксон, Дж. Марсія та ін.); як глибинний феномен (Д. Віннікотт, Х. Кохут, Р. Лейнг, К. Хорні та ін.).

Формування ідентичності відбувається через узагальнення, кристалізацію дитячих ідентифікацій, рольового досвіду та досвіду соціальних впливів, оцінок та очікувань оточуючих (Е. Еріксон, Дж. Марсія та ін.) [50; 60].

У підлітковому віці актуалізується досягнення ідентичності через прийняття низки усвідомлених рішень щодо своєї ціннісної позиції у соціумі, пошук соціальних основ особистої визначеності та стійкості, вибір рольової та групової приналежності.

Наукове вивчення проблем ідентифікації та ідентичності має досить давню традицію. Так, К. Пламмер пише, що термін ідентичність почали аналізувати у своїх творах Дж. Локк та Д. Юм. Однак широко поняття «ідентичність» стало застосовуватися не раніше XX ст. Воно завоювало особливу популярність у п'ятдесяті роки в Північній Америці завдяки публікації книг «Самотній нагови» (The Lonely Crowd) Д. Рисмена та ін. (1950 р.) [66] та «Ідентичність і тривога» (Identity and Anxiety) Р. Стайна та інших, (1960 р.) [68].

І все ж своєю популярністю поняття «ідентичність» набуло завдяки Е. Еріксону. Саме завдяки йому в США та Західній Європі це поняття увійшло не лише в науковий дискурс, а й у щоденне мислення.

Е. Еріксон по праву вважається автором однієї з найвідоміших та глибоко опрацьованих теорій ідентичності [51]. Серйозний внесок у концептуалізацію ідентичності зробили такі вчені, як:

– Дж. Мід, який розумів під ідентичністю здатність людини сприймати свою поведінку як зв'язне, єдине ціле, урівноважену систему імпульсивного, внутрішньопсихічного і соціального, яка гарантує успішну адаптацію людини [43];

– П. Бергер і Т. Лукман, які розглядають її з погляду соціального конструювання реальності як феномен, що виникає з діалектичного взаємозв'язку індивіда та конкретного суспільства [45];

– І. Гоффман, який аналізував ідентичність в умовах множинності соціальних ролей [55];

– Е. Гідденс, який пов'язує ідентичність із соціальною структурою, показуючи, як соціальні інститути формують особистісну ідентичність індивідів, забезпечуючи стійкий соціальний порядок [52];

– Я. Крейб, який підкреслює, що ідентичність переживається у досвіді, утворюючи цілісний психічний простір, який допомагає подолати труднощі взаємодії із зовнішнім світом, поєднуючи в собі індивідуальні та соціальні компоненти self (тобто індивідуальну та соціальну ідентичності) [21];

– Р. Дженкінс, що віддає перевагу соціальному, нормативному аспекту ідентичності [31];

– С. Холл, який вважає, що ідентичність конструюється дискурсивно, оскільки бачить у мові творця соціального життя [33];

– А. Турен, що визначає ідентичність як усвідомлене самовизначення соціального суб'єкта та ін. [26].

Серед сучасних українських вчених, які досліджують ідентифікаційні процеси та їх результати, у тому числі у молодіжному середовищі, необхідно

назвати П. Гнатенко [5], М. Жиліна [8], А. Зубенко [12], О. Литвинчук [20],

С. Максєва [22], О. Попову [29], Я. Посохова [31], Л. Тищенко [40],

Т. Яблонську [43].

Е. Еріксон трактує ідентичність, як складне особистісне утворення, що має багаторівневу структуру [51]. Це пов'язано з наступними основними

рівнями аналізу людської природи: соціальним, індивідуальним, особистісним. Так, індивідуальному рівні ідентичність визначається ним, як результат фізичного вигляду, темпераменту, задатків.

З особистісного погляду ідентичність визначається, як відчуття людиною власної неповторності, унікальності свого життєвого досвіду.

Е. Еріксон визначає цю структуру ідентичності, як результат прихованої роботи «его-синтезу», як форму інтеграції «Я», яке завжди є щось більше, ніж проста сума дитячих ідентифікацій. Цей елемент ідентичності є

усвідомленням особистістю досвіду власної спроможності інтегрувати всі ідентифікації із потягами «libido», з розумовими здібностями, набутими в діяльності та зі сприятливими можливостями, запронованими соціальними ролями [49].

Також, ідентичність визначається Е. Еріксоном, як особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними,

груповими ідеалами та стандартами. Цій структурі дослідник дав назву «соціальна ідентичність» [50].

Ґрунтуючись на поглядах І. Гоффмана, Е. Еріксона, Дж. Міда та інших

дослідників, ми визначаємо ідентичність особистості, як складну динамічну систему уявлень особистості про саму себе, що пов'язана з переживаннями та формується у результаті синтезу визначень індивіда значущими іншими та його самовизначень і апробується в акті вибору. Ідентичність може розглядатися як психологічне ядро особистості, оскільки містить у собі провідні, визначальні для особистості складові – аспекти її самосвідомості, ціннісно-мотиваційну та регулятивну сфери [49, 55].

Аналіз підходів та трактувань поняття «ідентичність» дає змогу визначити цей феномен через сукупність сутнісних характеристик, до яких можна віднести такі:

- ідентичність є вираженням самосвідомості (суб'єктивні почуття та певні характеристики), що акцентує безперервність і тотожність як властиві їй характеристики;

- зміст ідентичності включає образи та судження, що відображають відносини: «Я-інший», «Я-соціальний світ», «Я-культура», «Я-Я» в аспекті уточнення характеристик «Я»;

- ідентичність не є постійною, вона конструюється та видозмінюється, отже, можна говорити про основу її становлення (становлення ідентичності – функція самосвідомості за погодженням її складових), одетерміновану можливостями людини, а також умовами життя індивіда;

- характеристики процесу становлення ідентичності багато в чому залежать від заходів та характеру активності (суб'єктності) людини, а також рівня розвитку рефлексії;

- процес становлення ідентичності має тривалий характер та має пошукову спрямованість, що пов'язано з поданням індивіда (групи, спільності) себе у довкіллі;

- в основі становлення ідентичності лежать взаємопов'язані механізми ідентифікації – відчуження, проте не обмежуються ними;

- базовий вектор процесу становлення ідентичності пролягає у напрямку від вузького до ширшого вибору, від механічного (імпульсивного,

випадкового) закріплення до більш продуманого, відрефлексованого;

процес становлення ідентичності допускає та передбачає елементи зовнішнього управління, зокрема спеціально організованого, педагогічного.

У структурі ідентичності дослідники виділяють особистісну та соціальну складові (Дж. Мід, Ю. Хабермас та ін.), які відображають співвідношення соціальної детермінації ідентичності та самодетермінації особистості. Так, згідно з Ю. Хабермасом, Я-ідентичність складається із сукупності двох вимірів: особистісної та соціальної ідентичностей [53].

Х. Теджфел наголошує на соціальній природі ідентичності, яку він розглядає як сукупність всіх соціальних ідентифікацій, які використовуються індивідом при самовизначенні [71]. Автор вважає, що регуляція поведінки індивіда здійснюється за допомогою актуалізації однієї з двох підструктур «Я-концепції» – особистісний (самовизначення у термінах унікально-індивідуальних характеристик фізичних, інтелектуальних, моральних рис), або соціальної ідентичності (самовизначення через приналежність до певної соціальної спільноти). У кожний момент актуалізується одна з двох підсистем, яка визначає вибір людиною форми поведінки – як індивіда чи, як члена групи.

Особистісну ідентичність, як одну з підсистем «Я-концепції», описує Роберт Бернс. Згідно з його уявленнями вона відноситься до самовизначення у термінах фізичних, інтелектуальних та моральних особистісних рис. Соціальна ідентичність складається з окремих ідентифікацій та визначається приналежністю людини до різних соціальних категорій: раси, національності, класу, статі тощо [17].

Розділити два рівні ідентичності (особистісну та соціальну) не можна. Водночас власні норми індивіда можуть не збігатися з нормами та ролями, прийнятими суспільством. Особистісне «Я» формується у результаті досягнення свого роду балансу між особистісною та соціальною ідентичністю.

Ідентичність у цьому напрямі визначається одночасно і, як якийсь цілісний образ, який індивід складає про себе, незмінний у всіх життєвих

ситуаціях, у яких усвідомлює себе індивід, і через поняття ідентифікації, тобто співвідношення себе з деякою соціальною групою.

На наш погляд, особистісна ідентичність – це самосприймання себе як особистості, здатне змінюватися з плином часу, ототожнення себе з собою минулим і баченням себе в майбутньому. Формування особистісної ідентичності пов'язане з усвідомленням своєї значущості. В іншому випадку відбувається «розмивання» почуття свого «Я», як наслідок, розгубленість, сумніви в можливості направити своє життя в певне русло, зробити усвідомлений і правильний вибір, особистісна ідентичність стає неясною, розмитою.

Структура особистісної ідентичності може бути представлена в такий спосіб (рис. 1.1).

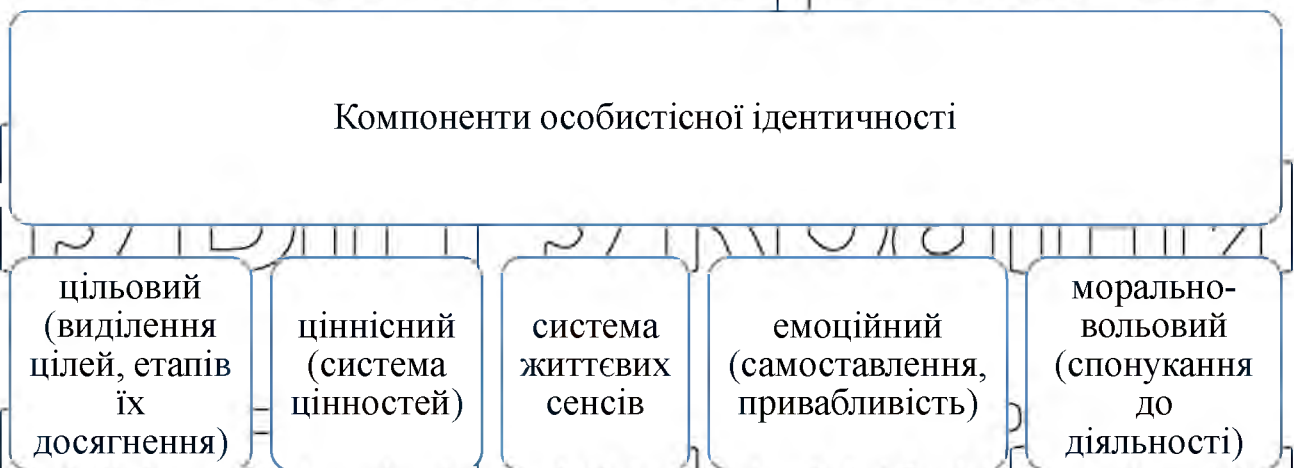

Рис. 1.1. Структура особистісної ідентичності

Наявність саме цих складових визначається такою логікою. Бачення себе майбутнього передбачає наявність цілей. Самосприймання себе як особистості детерміновано системою цінностей і системою життєвих смислів. Самосприймання себе як особистості, здатної змінюватися з часом, неможливо без емоційної складової, яка, на наш погляд, являє собою самоствлення і привабливість для особистості тих чи інших варіантів вибору.

Морально-вольова складова дозволяє контролювати здатність до зміни.

Виходячи з поданої структури, як основні механізми формування

особистісної ідентичності студентів слід назвати визначення цінностей і життєвих стратегій, безпосередньо пов'язаних з цінностями та життєвими смислами особистості. Тут значну роль відіграють як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Внутрішні чинники – це насамперед рівень сформованості всіх складових особистісної ідентичності, готовність визначати цілі, цінності та смисли. Усе це безпосередньо пов'язано із самосвідомістю особистості [15].

Зовнішні чинники – це процес ідентифікації студента з тим середовищем, в якому він знаходиться. Дуже важливо, наскільки середовище дає можливості для самовираження, саморозкриття та самореалізації студентів. Ці чинники можуть стримувати процес формування особистісної ідентичності студентів та прискорювати його.

У структурі ідентичності ми виділяємо когнітивну, емоційну та конативну сфери. До когнітивної сфери ідентичності ми віднесли окремі самоідентифікації, самохарактеристики особистості, але на різних вікових етапах її образ «Я» і «Я-концепцію». До емоційної сфери ідентичності віднесено переживання самототожності, автентичності, емоційної єдності, ідентифікації з певними об'єктами, групами. Ці переживання складають основу раннього життєвого досвіду дитини, а з віком ускладнюються і трансформуються в ширшу систему відносин до оточення та самого себе, самооцінок особистості. До конативної сфери були віднесені зразки поведінки та ролі, які відповідають ідентифікаційній моделі, на різних стадіях розвитку, процес самовизначення, як акт здійснення вибору – на наступних етапах онтогенезу.

Окреме місце у структурі ідентичності займає, на нашу думку, ціннісна сфера, яку ми розглядаємо як «наскрізну» характеристику, пов'язану з уявленнями та ставленням індивіда до самого себе та інших, що проявляється у поведінці, вчинках суб'єкта. Вважаємо це правомірним на основі того, що цінності розглядаються як основа особистості, невід'ємний компонент ідентичності (А. Ваттерман, Дж. Марсія та ін.), а деякі дослідники виділяють підструктуру ціннісної ідентичності (К. Камільєрі) [22]. Цінності

безпосередньо пов'язані з уявленнями особистості про сенс життя. Виступаючи важливим елементом структури ідентичності, вони відіграють головну роль у формуванні особистості, оскільки на їх основі створюється еталон, образ майбутнього.

Один із учнів Е. Еріксона Джеймс Марсія, розвиваючи його теорію, запропонував концепцію статусів «Его-ідентичності». У межах цієї концепції описані чотири орієнтації – статуси «Его-ідентичності». Статуси «Его-ідентичності» визначаються через два самостійні параметри: пошук ідентичності та прийняття зобов'язань. Дж. Марсія та його послідовники розглядають такі статуси:

- псевдоідентичність,
- дифузна або розмита;
- мораторій (криза ідентичності);
- досягнута (автономна ідентичність) [60].

При проведенні психологічної діагностики було виявлено, що особи з високими показниками «Его-ідентичності» функціонують краще за різних важких обставин (Дж. Марсія) [61], показують кращі оцінки при навчанні (Х. Кросс, Дж. Аллен) [47]. Їм властива вища думка про себе (Т. Лобель, Дж. Вінч) [59], вища здатність до моральних оцінок (М. Поуд) [64]. Вони добре пам'ятають минулі події (Дж. Неймеєр) [62], їх ранні спогади пов'язані з більш зрілими темами (Дж. Орловський, М. Франк) [63]. Особи на стадії мораторію проявляють вищу тривожність [65]. Особи з передчасною зупинкою формування ідентичності більш авторитарні [60] та імпульсивні [46]. Студенти з низьким рівнем сформованості ідентичності гірше справляються з ситуаціями, що потребують інтимності [67], вони не здатні достатньо оцінити соціальну підтримку.

Разом з тим, Дж. Марсія зазначав, що людина має змішаний стан ідентичності в кожний момент часу, чисто дифузна або досягнута ідентичності досить рідкісні. Криза ідентичності, як правило, не охоплює всього життя людини, а фокусується на відносно обмеженій кількості проблем певних

життєвих сфер (професійний вибір, сімейне життя та ін.). Такі проблеми, як правило, взаємопов'язані, і розв'язання однієї з них може спричинити певні зрушення щодо інших, які ще не вирішені. Прогресивне посилення почуття ідентичності з урахуванням розв'язання значущих проблем відбувається упродовж усього життя [60].

Л. Краппман систематизував ідеї Дж. Міда про усвідомовану ідентичність. Автор розглядав умови соціальної ситуації, у яких ідентичність залишається збереженою, і назвав низку здібностей, необхідних людині для підтримки своєї ідентичності у ситуації взаємодії. Краппман стверджує, що уявлення партнерів, що беруть участь у взаємодії, про значення одних і тих же символів різні, часто суперечливі. Нова інформація, що постійно постуває в процесі взаємодії, повинна перероблятися індивідом так, щоб привести її у відповідність з вже накопиченим досвідом. Успіх підтримки ідентичності залежить від наявності у людини таких здібностей, як емпатія, толерантність до протиріч, здатність до рольового дистанціювання та успішної самопрезентації.

З погляду А. Штрауса, ідентичність також формується переважно у взаємодії із соціальним оточенням. При сприйманні себе людина враховує, як можуть реагувати на нею люди, із якими вона взаємодіє. Штраус запозичує у Ч. Кулі термін «дзеркальне Я», вважаючи, що ідентичність формується на основі рефлексії свого багаторазового «відображення в інших». Зміна ідентичності також відбувається у процесі інтеракцій. Воно проходить через низку трансформацій у межах обов'язкових інституалізованих статусів (наприклад, наречена – дружина – мати – вихователька). Наслідуючи Е. Еріксона, А. Штраус підкреслює значення переходу від однієї ідентичності до іншої і необхідність збереження безперервності при трансформації ідентичності. Автор вважає, що «стабільність особистості» залежить від стабільності оточення, «соціальної історії» суб'єкта [69].

Самоідентичність особистості – це становлення, процес. Цікавою є думка Л. Мазур, яка вважає, що самоідентичність особистості – не особлива

психічна структура, яка відповідає за сталість «Я» в просторі та часі (класична субстанціональна модель) і не результат взаємодії інших структур, які виконують функції ідентифікації, а спосіб буття, який полягає у неперервному процесі становлення цілісної і автентичної особистості [44, с. 392].

Е. Гідденс виділяє 10 характеристик «Я» як самоідентичності в умовах сучасності:

1) самоідентичність – рефлексивний проєкт, за який відповідає сам індивід. Індивід стає тим, хто сам себе створить. Значить це більше, ніж просто краще пізнати самого себе. Яким стане індивід, залежить від його старань у формуванні себе як особистості;

2) «Я» створює траєкторію свого розвитку від минулого до проєктованого майбутнього. Траєкторія самоідентичності складається на основі осмислення різних етапів життєвого циклу;

3) рефлексивність «Я» безперервна і всеосяжна. Рекомендується, щоб індивіду кожен момент з якоюсь регулярністю відповідав собі на питання про те, що в даний момент робить і як можна використовувати цей момент, щоб себе змінити;

4) цілісність самоідентичності ґрунтується на безперервній біографічній розповіді. Незалежно від того, написана автобіографія чи ні, вона є серцевиною самоідентичності індивіда у суспільстві;

5) самореалізація передбачає опанування часом на основі встановлення зон особистого часу індивіда, лише віддалено пов'язаних із зовні встановленими стандартами його фіксації;

6) рефлексивність «Я» поширюється на тіло. Воно не є лише фізичним предметом, який людина «має в своєму розпорядженні». Воно є також системою поведінки, джерелом практик і активної включеності індивіда в щоденні взаємодії, необхідними для збереження міцного відчуття власної ідентичності;

7) самореалізація вимагає рівноваги шансів та ризиків. Це досягається

завдяки емоційному подоланню минулого та свідомому прогнозуванню майбутнього;

8) моральною віссю самореалізації є автентичність «Я» як «вірність самому собі». Досягнення цього пов'язано з інтерпретацією колишнього досвіду та диференціацією істинного і фальшивого «Я»;

9) життєвий цикл особистості є послідовною зміною етапів, проходження яких індивідом не буде супроводжуватися встановленими правилами та ритуалами і здійснюється завдяки рефлексивній мобілізації траєкторії самоідентичності;

10) розвиток «Я» має самореферентність. Цілісність «Я», тобто його автентичність, досягається за допомогою інтеграції життєвого досвіду в контексті біографічної розповіді [52, с. 105-111].

Е.Гідденс зауважує, що в сучасних умовах складається безліч контекстів взаємодії і людина діє в багатьох соціальних оточеннях і ситуаціях, кожна з яких вимагає різної «відповідної» поведінки. Фрагментація посилює складності ідентифікації. Переходячи з однієї ситуації до іншої, індивід уважно пристосовує свою «самопрезентацію» до її специфічних умов. Часто вважають, що це означає наступне: особистість має стільки ідентичностей, скільки існує різних контекстів взаємодії [52]. Однак Е.Гідденс вважає помилковим сприймання різноманітності контекстів лише в категоріях неминучої фрагментації ідентичності, не кажучи вже про дезінтеграцію щодо безлічі різних «Я». Так само успішно фрагментація може, принаймні за певних умов, сприяти інтеграції ідентичності. Він стверджує, що особистість може користуватися різноманітністю для створення власної виняткової ідентичності, єдиний наратив якої включатиме елементи, винесені з різних ситуацій.

Таким чином, аналіз результатів проведеного дослідження, дозволив конкретизувати поняття «ідентичність» та «самоідентичність», визначити її зміст, структуру та механізми формування.

1.2. Надзвичайна ситуація як чинник формування самоїдентичності студентської молоді

Дослідження, пов'язані з вивченням ставлення людини до загроз безпеки та безпечної поведінки, сьогодні є досить актуальними, вони дають змогу говорити про психологічну систему детермінації безпечної поведінки, що функціонує на різних рівнях. Окремий інтерес для досліджень у цій галузі являє вивчення надзвичайної ситуації як чинника формування самоїдентичності особистості. Застосування методології досліджень ідентичності до вивчення психологічного ставлення до безпеки дозволяє не тільки зрозуміти взаємодію різних рівнів та елементів ідентичності із системою відносин особистості до безпеки та її складовими, а й вивчити особливості ставлення до безпеки в ідентичності, наприклад, конструювання образу «Я в безпеці», як окремих елементів ідентичності.

Постійне ускладнення фізичного, соціального та інформаційного середовища, що формують множинні ідентичності сучасної людини, поява нових видів ідентичності та механізмів їх формування у нинішній постмодерністській дійсності ставлять дедалі нові завдання у цій галузі. У сукупності зі стрімкими змінами у сфері технологій та комунікації, що постійно породжують можливості та нові виклики, це визначає високу актуальність вивчення проблем самовизначення особистості щодо різноманітності загроз як з позицій забезпечення особистої безпеки в цілому, так і з погляду вивчення загроз самої ідентичності.

Словацький дослідник В. Зікмунд вважає, що підвищення технічного рівня змушує людину постійно інтенсифікувати всі види своєї діяльності, обрушує на неї безліч різних подразників і насамперед інформації, яку необхідно засвоювати, а тим самим змушує її пристосовуватися до нових обставин. Нова реальність висуває дедалі вищі вимоги до нервової та психічної стійкості людини [7].

Серйозними чинниками ризику для виживання, що мають

психосоціальний характер, вважаються ускладнення соціальних та економічних умов життя, тривале емоційне навантаження, сукупність негативних подій, що впливають на спосіб життя людини (так званий стресопланктон – мікротравми щоденного життя), життєві зміни, кримінальна обстановка, невизначеність та непрогнозованість життєвої перспективи, війни, техногенні катастрофи та природні катаклізми. Одним із значних чинників психічного навантаження є так зване перенасичення соціальною взаємодією [8]. Відомо, що нормальні діти у великій, перенасиченій соціальною взаємодією групі стають агресивними чи деструктивними, або ж вони починають замикатися у собі: їхні соціальні контакти не розширюються, а, навпаки, звужуються. Людська психіка характеризується потребою в соціальних контактах, у підтриманні та поглибленні міжособистісних відносин, проте в нинішніх умовах, з переходом до дистанційного навчання, постійними тривогами студентська молодь обмежена у міжособистісній взаємодії, їй не вистачає «живого спілкування», а постійна загроза життю викликає психічне навантаження.

Оголошення надзвичайної ситуації – актуальне питання для українців у зв'язку зі спалахом епідемії вірусу COVID-19 у світі, а нині й через агресію з боку Росії, що становить загрозу формуванню самоідентичності студентської молоді.

Поряд з кількісним чинником соціальної взаємодії для людини важливу роль відіграє також її якість. В існуючих умовах людина у своїй трудовій діяльності, а часто, і в особистому житті, під час відпочинку має взаємодіяти з багатьма людьми. Якщо уявити, наскільки відрізняються люди один від одного за своїм характером, здібностями, бажаннями активної участі в досягненні своїх цілей, то можна констатувати, що для багатьох з них така взаємодія може бути дуже складною, або вони можуть ускладнювати її для інших людей. Численні спостереження показують, що з оптимального сприймання свого середовища проживання і забезпечення конструктивних реакцій, людині необхідно зберігати довкола себе деякий «особистісний

простір» (своєрідну «екологічну нішу» особистості), вторгнення у який сторонніх людей сприймається, як навантаження.

На сучасному етапі основною метою державної політики України в сфері захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій є мінімізація ризиків надзвичайних ситуацій, забезпечення гарантованого рівня безпеки особистості, суспільства та держави в межах науково обґрунтованих критеріїв прийнятності ризику, сталого соціально-економічного розвитку України та її окремих територій.

Для досягнення зазначених цілей необхідно не лише забезпечити концентрацію зусиль та ресурсів на забезпечення ефективного функціонування та розвитку єдиної державної системи запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, а також удосконалення нормативної правової бази, і насамперед термінологічного апарату.

У нормативних актах для позначення специфічної обстановки діяльності органів виконавчої влади застосовується низка термінів, таких як: «надзвичайні обставини», «екстремальні ситуації», «надзвичайні ситуації», «особливі умови», «кризові ситуації», «надзвичайні події», спеціальні правові режими – режим надзвичайної ситуації, надзвичайний та військовий стан, режим контртерористичної операції та інші [30].

Термін «надзвичайна ситуація» є ключовим у понятійному апараті надзвичайного законодавства, що розробляється на основі базових положень норм міжнародного права та державного законодавства з обов'язковою сукупністю нормативно-правових актів, що мають системний характер і вступають у дію за необхідності запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Згідно з чинним законодавством, під надзвичайною ситуацією слід розуміти ситуацію на окремій території, в межах організації, на водотоці чи водоймі, за якої порушуються нормальні умови життя населення.

Тобто, це може бути не тільки епідемія вірусу, як сьогодні, а й стихійні лиха, пожежі, катастрофи та інші події, які можуть загрожувати життю та

здоров'ю населення і можуть призвести до великої кількості жертв, завдати значних матеріальних збитків або унеможливити життя населення.

Надзвичайні ситуації можуть бути класифіковані за ознаками: глобальні; міжнародного масштабу; національні; територіальні; політичні; військово-політичні; соціальні; економічні; екологічні; природні; техногенні; біолого-соціальні [30].

Проблема загроз ідентичності в основному розглядається в політологічних, історико-культурних та соціологічних дослідженнях, які вивчають загрози національній, етнічній, громадянській та інші види соціальної ідентичності, що розглядається на рівні великих соціальних груп, переважно з політичних позицій. Ближче до психологічного погляду проблеми підходять філософські дослідження загроз ідентичності.

Найповніше опрацювання проблема отримала в працях Е. Гідденса, що аналізує з соціологічних позицій соціальні ризики, що виходять із суспільства, яке автор називає «середовищем ризику». Розуміючи ідентичність, як «рефлексивний проєкт власного Я», автор зазначає, що підстави ідентичності необхідно шукати не в поведінці людини, не в реакціях інших, а в зв'язному та несуперечливому приватному наративі – розповіді про себе, власної історії, в яку постійно інтегруються події щоденного життєвого досвіду [51].

Е. Гідденс визначає фундаментальну основу загроз ідентичності в період сучасності як дисконнекцію, роз'єднання та виділяє три глобальні загрози ідентичності в сучасному світі: роз'єднання з найближчим соціальним оточенням, місце якого у формуванні ідентичності поступово замінює глобальне інформаційне середовище; роз'єднання з традицією, коли людина все більше орієнтується на трансльовані ЗМІ та соціальні мережі й формує на їх основі патерни поведінки та життєвого стилю; роз'єднання з цінностями релігії, що руйнує аксіологічні засади ідентичності [52].

У психології проблема загроз ідентичності достатньо широко представлена у працях, присвячених кризам ідентичності, що розуміється як загострення різного роду внутрішньоособистісних конфліктів між

елементами ідентичності чи ідентичності та реальністю, які можуть викликати небажані психологічні наслідки для суб'єкта. Інтерес дослідників, як правило, фокусується на психологічних проявах криз або внутрішніх умов їх виникнення та протікання.

Наприклад, О. Краєва, аналізуючи психологічні особливості ідентичності осіб, переміщених із окупаційної території України, показує, що криза супроводжується десинхронізацією часових локусів сенсу (минулого, сьогодення та майбутнього) [18].

Ю. Ільїна та В. Красюк, вивчаючи кризу ідентичності, як наслідок травмуючих подій, дійшли висновку про формування у них нової ідентичності, заикленої на травмівній події [14].

Про сутність та причини криз ідентичності, оповідає стаття німецького дослідника В. Хесле. Він розрізняє «Я-суб'єкт» і «Я-об'єкт» як «Я» (the «I») і самість (the «Self») і стверджує, що проблема кризи ідентичності зводиться до проблеми ідентифікації «Я» та самості. Людина є нормативним образом своєї самості, тобто тим, якою вона має бути за її уявленням. Самість містить нашу пам'ять [57]. Власне, криза ідентичності виникає, коли «Я» відкидає самість.

Визнання себе в тому, що ти не можеш далі ідентифікуватися зі своєю самістю – важливий крок у подоланні кризи. Однак, з іншого боку, деякі люди не здатні плідно подолати кризу ідентичності, тому в низці випадків краще не втручатися, не підігрівати їхній внутрішній конфлікт, інакше це може призвести до психологічної катастрофи.

В. Хесле пропонує огляд причин криз ідентичності. Криза ідентичності може бути спричинена зміною тіла та неможливістю з ним примиритися (наприклад, у період статевого дорослішання), втратою пам'яті (оскільки «Я» багато не пам'ятає про свою самість, порушується їхнє порозуміння), усвідомленням своєї тимчасовості та страхом смерті, існуванням невірних описових і нормативних образів своєї самості, розчаруванням у звичних моральних нормах та інших ідеалах. Найглибша і безвихідна криза, зазначає В. Хесле, відбувається, коли людина втрачає віру в наявність будь-яких

моральних норм і цінностей взагалі, коли вона має страх, адже в такому разі людина не може навіть визнати наявність у себе кризи – оскільки криза означає певне відхилення, якусь помилку, а там, де немає жодних норм та абсолютних істин, там не може бути й відхилень з помилками. Однією з найпоширеніших причин кризи є конфлікт між «Я» та соціальним «Я». Те, як я уявляю себе, і те, як мене уявляють інші, може не збігатися і викликати в мене незадоволеність і внаслідок цього – криза [57].

В. Хесле стверджує, що подолання криз ідентичності є своєрідною запорукою для прогресу індивідів. Однак для здорового подолання кризи необхідно не повністю, а лише частково заперечувати свою самість. Нова ідентичність, що формується в процесі подолання кризи, не зовсім нова, повністю заперечує стару, але свого роду реформована стара ідентичність.

Однією з найважливіших основ ідентичності є наявність кола близьких людей, які завжди будуть готові бачити і впізнавати в людині його «Я», вважаючи його більш-менш постійним, незмінним [57].

У цих дослідженнях під загрозами ідентичності розуміються внутрішні та зовнішні чинники, що викликають кризу ідентичності, причому, оскільки йдеться про кризу, ці погрози вже реалізуються, тому це вже не загрози (загрози завжди потенційні), а ситуація, і вона породжує нові загрози, які у таких дослідженнях зазвичай не аналізуються. На основі цього ми можемо говорити про те, що надзвичайна ситуація здійснює вплив на формування самоідентичності, вона є загрозою, яка викликає кризу ідентичності.

Загроза ідентичності виникає, коли процеси асиміляції-акомодатії та оцінювання з якихось причин перестають підтримувати цілісність особистості. Загроза може мати як зовнішні, так і внутрішні джерела. Зовнішні джерела загрози порушення ідентичності – зміни соціального контексту; внутрішні джерела з'являються, коли індивід починає прагнути змінити свою позицію у соціальній структурі, до зміни свого групового членства чи системи міжособистісних відносин.

Можливе тривале перебування людини у потенційно загрозливій

ситуації, але загроза ідентичності, викликана нею, недовговічна, оскільки, як тільки ситуація усвідомлюється, індивід ініціює стратегії захисту, покликани знизити загрозу. З цим, очевидно, пов'язана порівняльна рідкість порушення ідентичності за тривалих стресових ситуацій.

Якщо ж стратегія захисту виявляється неефективною, переживання загрози ідентичності повертається. Періодичні рецидиви станів загрози порушення ідентичності пояснюють мінливість стилю поведінки, переключення з однієї стратегії захисту на іншу. Коли зниження ефективності однієї стратегії стає очевидним, розробляється нова тактика, яка заміщає стару, або використовується спільно з нею. Отже, стратегії захисту є взаємовиключними і можуть бути використані спільно.

Таким чином, аналіз надзвичайної ситуації показує, що вони можуть бути загрозами у формуванні ідентичності у разі, якщо їх реалізація тягне за собою наслідки, які можуть спричинити погіршення уявлень суб'єкта про себе. Загрози ідентичності можуть бути спрямовані проти елементів ідентичності, що оцінюються суб'єктом як його сильні сторони, коли реалізація загроз тягне за собою їх ослаблення, і проти елементів, що сприймаються як слабкі сторони, виразність яких у разі реалізації загроз зростає, змінюючи уявлення про себе в гірший бік.

1.3. Особливості формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

Надзвичайна ситуація супроводжується ігноруванням багатьох традиційних духовних і суспільних цінностей, що значно впливає на ідентичність студентської молоді.

Польський дослідник П. Штомпка вважає, що процес соціальних змін містить травмуючий ефект, тобто пов'язаний із руйнуванням традиційного соціального середовища, ерозією нормативно-ціннісних підстав соціального життя та труднощами у соціальному самовизначенні індивідів та соціальних

груп. Згідно із позицією П. Штомпки, стрімкий, насильницький характер соціальних змін змушує адаптуватися в нових соціальних умовах, радикально відмінних від попередніх форм соціального життя [70].

Соціальні зміни включають не лише зміну суспільних укладів життя, а й викликані насильницькими конфліктами, війнами, геноцидом, депортацією, вимушеною міграцією. Пережитий досвід масових індивідуальних страждань українців втілюється в історичній пам'яті поколінь, визначає ставлення до майбутнього, до власної долі, до тих, хто являється колективним винуватцем катастрофи, і до тих, хто є співчутливою чи нейтральною стороною.

Дискусії щодо формування нової ідентичності української студентської молоді не можуть бути плідними поза контекстом соціокультурних травм, пережитих українським суспільством через агресію з боку Росії.

Надзвичайні ситуації здійснюють травмівний вплив на психіку особистості, відповідно викликають кризу ідентичності у студентської молоді. Про кризи ідентичності писали багато авторів. Зокрема, М. Дензін говорить про «епіфанії» – кризові моменти, «поворотні пункти» в житті людини, після яких вона стає іншою [48].

Криза ідентичності виражається в активному осмисленні людиною свого місця у світі, своїх цілей, прагнень та відносин з іншими людьми. Е. Еріксон вважає, що така криза – неминучий етап саморозвитку особистості або соціальної групи, їх рух на шляху до набуття нової, зрілої ідентичності.

Вчений підкреслював тісний зв'язок кризи ідентичності з кризами у суспільному розвитку [51]. Криза ідентичності, як правило, настає в тому випадку, коли починається під впливом гострої соціальної кризи, надзвичайної ситуації, розпад раніше домінуючих ідеалів та цінностей змушує людей шукати нові духовні орієнтири для усвідомлення свого місця в соціумі, що змінюється, зв'язків із соціальним середовищем.

Криза ідентичності супроводжується порушенням «особистісної цілісності», руйнуванням колишньої системи цінностей. Водночас окремі індивіди потрапляють у стан «психосоціального мораторію», тобто не

приймають загальноприйнятих цінностей, а формують власну, відмінну від прийнятої, ціннісну систему. Це і визначає відокремлення цієї спільноти від інших, проведення кордону між ними, з'ясування ступеня близькості чи віддаленості їхньої соціальної позиції.

Спробуємо дещо докладніше проаналізувати особливості ідентифікаційних процесів у сучасній Україні, акцентуючи увагу на такій соціальній групі, як студентство. Насамперед наголосимо, що в умовах трансформації українського соціуму, що супроводжується надзвичайною ситуацією, триває процес розмивання традиційних груп суспільства. Класова

та групова ідентифікація, що культивувалася у свідомості людей упродовж багатьох десятиліть, починає витіснятися індивідуальною, внутрішньогруповою. Зауважимо, що цей процес не є локальним, а має скоріше загальний характер. Про це пишуть закордонні дослідники,

підкреслюючи, що час твердих і непорушних ідентичностей минув. Втрата контролю над відтворенням та конструюванням значної частини індивідуальних та групових ідентичностей призводить до того, що ідентичність стає об'єктом вибору.

Труднощі соціально-психологічної адаптації, уразливість щодо стресових подій, викликаних надзвичайною ситуацією, оформлення та динаміка психічної патології при впливі психічних травм – усі ці та багато інших порушень психічного благополуччя та психічного здоров'я пов'язують із втратою ідентичності студентської молоді.

У захищеній 1913 року докторській дисертації «Загальна психопатологія» К. Ясперс визначив ідентичність як один із чотирьох формальних аспектів самосвідомості. Перша ознака – це почуття діяльності – усвідомлення себе як активної істоти; друга – свідомість власної єдності: у кожний момент я усвідомлюю, що я один; третя – усвідомлення власної ідентичності, що означає: я залишаюся тим, ким був завжди, і всі події, що відбуваються в моєму житті, відбуваються саме зі мною і ні з ким іншим; четверта ознака – усвідомлення того, що «Я» відрізняюся від решти світу. Як

приклад порушеного усвідомлення власної ідентичності в часі К. Ясперс наводять зразки з клінічних випадків хворих на шизофренію, які говорять про своє життя до початку психозу, що це були не вони самі, а хтось інший, що відбувалося з ними до початку психозу насправді було не з ним, а з кимось іншим [56].

Психологія надзвичайних ситуацій внесла істотні корективи в розуміння феномена ідентичності. Класична психологія розглядала, як сплутану ідентичність, особливу форму хворобливої самосвідомості, яка фіксувала протиріччя між самооцінкою, образом «Я» автономної особистості та образом «самого себе» в очах оточуючих. Водночас наголошувалося, що тотальна руйнація самооцінки різко контрастувала з нарисичною та снобістською зневагою до думки інших. Психологія надзвичайних ситуацій ґрунтовніше описала кризу ідентичності, розпад особистості, парадоксальну драматургію цього захисного механізму.

Порушення ідентичності під впливом травматичного стресу досліджувала С. Чачко, виділяючи характерні для психіки наслідки травматичного стресу, визначає порушення структури «самості», коли докорінно руйнується почуття безпеки індивіда, що кваліфікується нею як ознака посттравматичного стресового розладу [41]. С. Хобфолл говорить про якісно інший тип реакції на травматичний стрес, який полягає у консервації адаптаційних ресурсів [54]. Г. Крістел описує психічний колапс, «заморожування» афекту з подальшим порушенням його модуляції як основні риси «травматичної реакції» на екстремальні впливи. У цьому сенсі використовуються також поняття «дисоціація» та «дезорганізація (афективна дезорганізація психічної діяльності)» [34].

Формулювання, що використовуються, припускають, що в надзвичайних ситуаціях (катастрофа, війна) ідентичність руйнується. Тому, хто пережив цей досвід, доводиться або подолати свою ідентичність з жертвою, або «випробувати символічне переродження». Такі філософські антропологі, як Б. Бетельхайм, Р. Ліфтон, В. Франкл, вивчаючи поведінку

людей у концтаборі, порушення психіки у жертв атомного бомбардування в Японії, показали, що при всьому різноманітті виживання спрямоване на досягнення трьох цілей:

- 1) почуття органічної зв'язності з іншими людьми та зі світом загалом;
- 2) досягнення цілісності свого «Я» та набуття сенсу існування;

3) досягнення почуття рухливості у просторі (зняттям внутрішнього заціпеніння) і рух у часі (через подолання фіксації на «незгладжуваному образі», що виникає в момент надзвичайної ситуації) [39]. Кожен, хто вижив,

має якийсь вид «формулювання», хоч би яким воно було неповним або імпліцитним. Не мали жодного «формулювання» у момент зустрічі зі смертю психологічно нестерпно. Можна навести свідчення осіб, які пережили нацистський терор, які підтверджують, що найгіршою для них була безпричинність вбивств і відсутність у них будь-якого сенсу. Нині цей досвід переживають і українці.

Як приклад порушень ідентичності у структурі психічної патології можна навести дисоціативний розлад ідентичності (також використовується діагноз «розлад множинної особистості») – психічний розлад із групи

дисоціативних розладів, за якого особистість людини поділяється, і складається враження, що в тілі однієї людини існує кілька різних особистостей (або, в іншій термінології, «его-станів»). Водночас у певні моменти в людині відбувається перемикання, і одна особистість змінює іншу.

Ці «особистості» можуть мати різну стать, вік, національність, темперамент, різні розумові здібності, світогляд, по-різному реагувати на ті самі ситуації.

Після «перемикання» активна, на даний момент особистість, не може згадати, що відбувалося, доки була активна інша особистість.

Причинами цього розладу, за даними клінічних досліджень, є важкі емоційні травми в ранньому дитинстві, екстремальне фізичне, сексуальне або емоційне насильство, що повторюється, а також інші психічні захворювання.

Цей розлад є крайнім проявом дисоціації – механізму психологічного захисту,

у якому людина починає сприймати те, що відбувається з нею так, ніби це відбувається з кимось стороннім.

Класики соціології та психології трактують соціальну ідентичність з позицій освоєння індивідом цінностей і норм у стабільному соціумі. Соціальні ідентифікації у разі піддаються прямому впливу певної нормативної, інституційної системи (процесам соціального розшарування та інших). У сучасних високодинамічних суспільствах, які стають підструктурами глобальної світосистеми, згадані детермінанти соціальної ідентифікації, звісно, зберігаються. Разом з тим їх вплив втрачає властивості стабільно структурованої системи, як втрачають колишню визначеність образи соціального простору. Люди опиняються у ситуації непростого пошуку відповіді на запитання «Хто я?», «Хто ми?» і «Хто вони?» [38, 42]. Багаторічні дослідження свідчать про мінливість соціальних ідентифікацій. Певна стабільність ідентифікацій спостерігається лише в одній «ланці» у колі близьких людей. Головними ресурсами виживання залишаються персональні мережі взаємодії, оскільки лише знайомі та близькі викликають довіру та почуття захищеності.

У. Бек наголошує на загальному зростанні тривожності через нестабільність становища людей, незахищеність їх від надзвичайних ситуацій, невпевненості у майбутньому тощо [19].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що студентська молодь, як сукупність особистостей, що розвиваються – найдинамічніша, енергійна та критично мисляча частина суспільства. Вона найбільше піддається впливу надзвичайної ситуації, яка може сприяти виникненню кризи ідентичності та її розмитості. Якщо ідентичність розмита, тобто особистість не розуміє, хто вона є, яка вона, чого хоче, що і навіщо робить в різних життєвих ситуаціях, то їй дуже складно долати життєві труднощі. Тому що при розмитій або дифузній ідентичності, їй немає з чим порівнювати інформацію чи ситуацію, в якій вона опинилася.

Висновки до першого розділу

НУБІП України

У першому розділі розкрито теоретичні засади дослідження проблеми становлення самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

НУБІП України

У процесі аналізу наукової літератури було виявлено, що ідентичність є складним особистісним утворенням, що має багаторівневу структуру. Характеристиками самоідентичності є: ідентичність є вираженням

НУБІП України

самосвідомості; зміст ідентичності включає образи та судження, що відображають відносини: «Я-інший», «Я-соціальний світ», «Я-культура», «Я-Я» в аспекті уточнення характеристик «Я»; ідентичність не є постійною, процес становлення ідентичності має тривалий характер та має пошукову спрямованість; в основі становлення самоідентичності лежать взаємопов'язані механізми ідентифікації.

НУБІП України

У структурі ідентичності дослідники виділяють особистісну та соціальну складові, які відображають співвідношення соціальної детермінації ідентичності та самодетермінації особистості.

НУБІП України

Під загрозами ідентичності розуміються внутрішні та зовнішні чинники, що викликають кризу ідентичності, причому, оскільки йдеться про кризу, ці погрози вже реалізуються, тому це вже не загрози (загрози завжди потенційні), а ситуація, і вона породжує нові загрози, які у таких дослідженнях зазвичай не

НУБІП України

аналізуються. На основі цього ми можемо говорити про те, що надзвичайна ситуація здійснює вплив на формування самоідентичності, вона є загрозою, яка викликає кризу ідентичності.

НУБІП України

Студентська молодь найбільше піддається впливу надзвичайної ситуації, яка може сприяти виникненню кризи ідентичності та її розмитості.

Якщо ідентичність розмита, тобто особистість не розуміє, хто вона є, яка вона, чого хоче, що і навіть робить в різних життєвих ситуаціях, то їй дуже складно долати життєві труднощі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

2.1. Організація дослідження самоідентичності студентської молоді

Метою досліджень ідентичності є встановлення відносин ідентичності, що виходить із можливо повного аналізу як суб'єкта судження – особистості, так і предикату ідентичності. Саме такий повний аналіз надавав би судженню ідентичності об'єктивного характеру. Однак такого роду дослідження в повному обсязі неможливе, тому ми можемо лише прагнути встановлення відносини ідентичності, використовуючи емпіричні дані нам відносини ідентифікації та самоідентифікації.

На основі теоретичного аналізу проблеми самоідентичності було визначено необхідність проведення емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження самоідентичності студентської молоді було здійснено на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України в м. Київ. У дослідженні брали участь студенти 2 курсу в кількості 60 осіб.

Мета дослідження – визначення особливостей самоідентичності студентської молоді

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання дослідження:

- 1) дібрати діагностичні методики визначення самоідентичності;
- 2) провести діагностичне дослідження;
- 3) здійснити якісний та кількісний аналіз отриманих результатів.

Дослідження проходило в три етапи:

1. Визначення особливостей самоідентичності студентської молоді.
2. Розробка та впровадження програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації
3. Аналіз ефективності впровадження програми.

2.2. Обґрунтування методик дослідження самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

У дослідженні використовувалися такі діагностичні методики:

– опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією

Дж. Марсія для виявлення в системі ідеологічних цінностей чотири статуси еґо-ідентичності (дифузну, прийняту, мораторій і досягнуту);

– методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда для визначення змістовних характеристик ідентичності;

– методика дослідження самовідносин С. Пантелесева призначена для виявлення структури самоствавлення особистості (додаток А).

Опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія. Ця методика дозволяє виявити статус ідентичності згідно з

концепцією Дж. Марсія. Концепція «ідентичність» пов'язана з ім'ям

американського психолога Еріка Еріксона, що вперше детально розробив та надав науковий статус нормативного визначення цього поняття. Надалі ідеї

розробки Е. Еріксона доповнив канадський психолог Джеймс Марсія, який створив модель статусної будови ідентичності, що, своєю чергою дає

можливість операционалізувати поняття «ідентичність».

Дж. Марсія запропонував диференціювати наявність чи відсутність еґо-ідентичності з погляду двох критеріїв:

1. Прийняття/неприйняття обставин – наявність чи відсутність прихильності ясно визначених та стійких особистісно значущих цілей, цінностей та переконань.

2. Дослідження альтернатив – проходження чи не проходження кризи, попередньої вибірки зобов'язань, що спрямовано на активний пошук та набуття індивідом певної системи особистісно значущих переконань та життєвих поглядів.

Таким чином, на основі цих критеріїв у моделі структурної будови ідентичності було виділено такі статуси:

– дифузна ідентичність (identitydiffused) – стан ідентичності індивіда, який не потребує дослідження альтернатив (тобто не минулої кризи) і не сформував системи цінностей, переконань та обставин;

– прийнята ідентичність (identityforeclosed) – стан ідентичності індивіда, який також не пройшов кризи, однак має певну та стійку систему цінностей, переконань та зобов'язань, сформованих не внаслідок власного активного пошуку, а шляхом ідентифікації з батьками чи іншими значущими особами;

– мораторій ідентичності (moratorium) – стан ідентичності індивіда, який зараз перебуває в ситуації активного проживання кризи та пошуку її розв'язання, але не має певної та стійкої системи цінностей, переконань та зобов'язань. Для осіб, що у мораторії, характерний вищий рівень тривожності, конфлікти і нижчий рівень добробуту;

– досягнута ідентичність (identityachieved) – стан ідентичності індивіда, який пройшов кризу і має самостійно сформовану та унікальну систему особистісно значущих цінностей, переконань та зобов'язань. Досягнута ідентичність пов'язана з когнітивними потребами, саморефлексією, здатністю справлятися з проблемами, відкритістю, дружельюбністю та сумлінністю.

Шкала інтерперсональної ідентичності містить 32 твердження, оцінюваних за шести бальною шкалою: від повністю згоден до повністю не згоден. Респондентам пропонується оцінити, на скільки вони з ними згодні. Тематика тверджень пов'язана з уявленнями індивіда про питання дружби, побачень, проведення вільного часу (дозвілля) та відпочинку, а також з поглядами на подружні ролі та обов'язки у шлюбі. Потім підраховується кількість балів за кожною зі шкал.

Методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда.

У 1954 році в контексті дослідження індивідуальної самооцінки та самовідносин Манфред Кун та Томас Макпартленд поставили просте запитання «Хто я?». У наступні роки цей тест став популярним у галузі психологічних, соціологічних, крос-культурних, соціально-психологічних, соціально-когнітивних досліджень. Він отримав дві назви: тест «Хто я?» та

Тест двадцяти тверджень (Twenty statements self attitude Test, TST).

Серед простих щоденних питань мало хто привернув таку увагу дослідників, як питання «Хто я?». Це питання спонукає людину до розкриття власного досвіду чи саморозуміння, використовується під час аналізу змісту Я-концепції, когнітивної репрезентації ідентичності.

Тест двадцяти тверджень (TST) був розроблений М. Куном та Т. Макпартлендом як спроба запровадити стандартизований спосіб виміру припущень та ставлення до себе в межах символічного інтеракціонізму. Ця соціологічна теорія ґрунтується з працями Джорджа Герберта Міда, який

розглядає розвиток особистості із соціального середовища, а також із сприймання та взаємодії з іншими людьми.

Досліджуваному дається аркуш паперу з інструкцією дати різні відповіді питання «Хто я?» і записати їх на двадцяти порожніх рядках у будь-якому порядку, протягом часу, що дорівнює 12 хвилин.

Переваги тесту полягають у простоті проведення і в тому, що він забезпечує відносно прямий вимір самооцінки людини. Інструкція тесту веде до неявного висновку про те, що людина має знання про себе і може їх сформулювати. Автори використовували цей тест у різних контекстах

дослідження (наприклад, серед пацієнтів психіатричного відділення) та у різних вікових групах, у тому числі у дітей (у віці дев'яти років та старше). На підставі цих досліджень можна зробити висновок, що більшість індивідів мають знання про себе, які змінюються і розвиваються згідно з досвідом.

Аналіз відповідей на це питання дозволяє побачити, на думку авторів, «Я» або Я-концепцію як об'єкт, щодо якого у кожного суб'єкта є певний план, як із ним поводитися або поводитися відповідним чином. М. Кун та його співавтор Т. Макпартленд припустили, що людська поведінка організована, і ця організація забезпечується індивідуальним ставленням до себе або

уявленням про себе. Дотримуючись напрямку, заданого Мідом, який наполягав на тому, що мова є основою соціалізації та самості, було легко принустити, що ставлення до себе можна оцінити, непросивши людину

вербально охарактеризувати себе.

Таким чином, визначення та вимір комплексного ставлення до себе є важливим психодіагностичним завданням.

Тест проводиться як в індивідуальній, так і в груповій формі. Важливо дотримуватися кількох правил:

– з респондентами має бути встановлений доброзичливий контакт, вони повинні розуміти мету діагностики;

– у приміщенні має бути тихо, респонденти мають бути попереджені про необхідність дотримання тиші, оскільки гучне питання «Чи можна писати, що «я особистість?» може викликати неодноразове повторення цієї відповіді у тих, хто не збирався так писати.

Інструкція: «Кожна людина щось думає про себе. Зараз вам належить дати відповіді на запитання «Хто Я?» Потрібно дати щонайменше 20 відповідей на це питання. Ви можете використовувати для відповідей іменники, прикметники, фрази чи цілі речення. Намагайтеся дати якомога більше відповідей. Записуйте відповіді в тому порядку, якому вони спадають на думку.

Шкала аналізу ідентифікаційних характеристик містить 24 показники, які утворюють сім узагальнених показників-компонентів ідентичності:

– «Комунікативне Я» включає 2 показники: дружба або коло друзів, сприймання себе членом групи друзів; спілкування, особливості та оцінка взаємодії з людьми;

– «Соціальне Я» містить 7 показників: пряме позначення статі; сексуальна роль; навчально-професійна рольова позиція; сімейна приналежність; етнічно-регіональна ідентичність; світоглядна ідентичність; групова приналежність;

– «Матеріальне Я»: опис своєї власності; оцінка забезпеченості, ставлення до матеріальних благ; ставлення до зовнішнього середовища;

– «Фізичне Я»: суб'єктивний опис своїх фізичних даних, зовнішності; фактичний опис своїх фізичних даних, включаючи опис зовнішності;

хворобливих проявів; уподобання в їжі, шкідливі звички.

«Діяльнісне Я»: заняття, діяльність, інтереси, захоплення; досвід, самооцінка здатності до діяльності, самооцінка навичок, умінь, знань, компетенції, досягнень;

– «Перспективне Я» містить дев'ять показників: професійна перспектива, сімейна перспектива; групова перспектива, комунікативна перспектива, матеріальна перспектива, фізична перспектива; діяльнісна перспектива, персональна перспектива; оцінка прагнень;

– «Рефлексивне Я»: персональна ідентичність; емоційне ставлення до себе; глобальне, екзистенційне «Я».

Два самостійні показники: проблемна ідентичність (я нічого, не знаю – хто я, не можу відповісти на це питання); ситуативний стан.

Свої індивідуальні характеристики досліджувані оцінювали за чотиризначною системою:

– «+» – характеристика подобається індивіду;

– «-» – характеристика не подобається індивіду;

– «+-» – характеристика і подобається, і не подобається респонденту

одночасно;

– «?» – індивід не знає, як оцінити свою характеристику на певний момент часу

Методика дослідження самовідносин С. Пантелєєва

Завдяки цій методиці ми можемо визначити виразність окремих компонентів самовідносини. А саме: закритості, самовпевненості, самокерівництва, відбитих самовідносин, самоцінності, самоприв'язаності, внутрішньої конфліктності та самозвинувачення.

Самовідношення розуміється в контексті уявлень особистості про сенс «Я», як вираз сенсу «Я», як узагальнене почуття на адресу свого «Я».

Теоретичне обґрунтування використання цієї методики пов'язано з визначенням основного поняття самоідентичність. Існує три виміри, що описують самовідношення: симпатія, повага та близькість.

Ця методика допускає як індивідуальне, так і групове тестування без обмеження часу відповіді досліджуваних. Наше дослідження проходило в індивідуальній формі. Перед початком виконання цього тесту, досліджуваним давали інструкцію: «Вам запропоновано перелік тверджень, що характеризують ставлення людини до себе, до своїх вчинків та дій. Уважно прочитайте кожне твердження. Якщо Ви згодні з його змістом, то в бланку для відповідей, поруч із порядковим номером поставте «+», якщо не згодні – «-». Відповідайте швидко та уважно, не пропускайте жодного твердження.

Можливо, деякі міркування здадуться Вам занадто особистими, що зачіпають інтимні сторони Вашої особистості. Постарайтеся визначити їхню відповідність для себе як можна ширіше. Ваші відповіді нікому не демонструватимуться».

Після закінчення тестування з використанням ключа вираховувалися сирі бали, які згодом переводилися в стіни, спираючись на таблицю, описану в методикі.

Говорячи про самовідносини, ми розуміємо, що йдеться про достатньо широкий діапазон переживань сенсу власного узагальненого «Я», починаючи від самоповаги в деяких галузях власного життя, і закінчуючи можливим самозневажанням в інших життєвих аспектах. У зв'язку з цим, ми наводимо таблицю (табл. 2.1) розподілу стін за групами вираженості.

Таблиця 2.1

Рівні прояву самовідносин

Отримані стіни		
від 1 до 4	від 5 до 7	від 8 до 10
низький	середній	високий

При інтерпретації отриманих даних необхідно приділити увагу прояву кожної шкали окремо.

Замкнутість. У цьому критерії є дві тенденції: комфортність чи критичність.

– низький рівень прояву. Ці люди внутрішньо чесні із собою, відкриті перед собою, що говорить про високий рівень рефлексії та розуміння себе. Присутня самокритичність, а у відносинах з іншими людьми, переважає бачення ситуації під власним кутом;

– середній рівень прояву. Це показник ставлення до себе, в якому відбувається подолання одних психологічних захистів у спільному посиленні інших, особливо у критичних ситуаціях;

– високий рівень прояву. Сильна захисна поведінкова реакція індивіда.

Значне бажання відповідати загальновизнаним нормам у взаємодії з іншими людьми. Людина частіше уникає відкритих відносин із собою і відбувається це або через недорозвиненість навичок рефлексії, або в усвідомленому обмеженні, оскільки є щось болюче, індивід не хоче сприймати себе таким як є.

Самоповага. Інтерпретація самоповаги – це ставлення до себе як до надійної людини. Людині, якій точно є за що поважати себе, завдяки таким якостям, як сила волі, наполегливість, самостійність, упевненість.

– низький рівень прояву. У цьому випадку ми говоримо про неповагу до себе. Найчастіше це пов'язано з невпевненістю у своїх силах, можливостях чи здібностях. Людині з таким показником важко довіряти собі, вона часто сумнівається, не відчуває «опору» під ногами. Труднощі та перешкоди здаються їй значнішими, ніж у реальності. Ймовірно, що особистість зводитиме контакти з іншими людьми до мінімуму, водночас глибоко занурюючись у власні проблеми. Усе це буде викликати внутрішню напругу, яку досить часто відчуватиме людина;

– середній рівень прояву. Це люди орієнтовані на успіх, вміють себе дисциплінувати, здатні підтримувати в собі нормальний стан працездатності за умови зовнішнього благополуччя. Але, будь-яка несподівана складність, некомфортний зовнішній чинник, що сприяє наростанню тривоги та занепокоєнню, знижують упевненість у собі та почуття стабільності втрачається;

– високий рівень прояву. Самовпевненість, сміливість у спілкуванні з іншими людьми, що супроводжується відчуттям внутрішньої особистої сили свого «Я». Головним мотивуючим чинником для людей цієї групи є успіх.

Потрібно зробити все можливе, щоб відчуті своєю успішність через свої починання та досягнення, свою компетентність та вміння виконувати будь-які завдання. Це підвищує впевненість, задоволеність собою та повагу до себе.

Будь-які перешкоди та проблеми, з якими людина стикається на шляху до досягнення своєї мети, сприймаються як природний процес. Вони переборні, тому немає необхідності довго переживати з цього з приводу.

Самокерівництво. Ця якість дозволяє визначити уявлення особистості про головне джерело своєї активності. До яких результатів та досягнень прийшла людина, що є джерелом її саморозвитку, як особистості. Що вона вибирає за життя: дотримуватися почуття відповідальності свого «Я», або звинувачувати у своїх невдачах зовнішні обставини:

– низький рівень прояву. «Доля проти мене», вважає людина. Усі обставини складаються так, щоб вона не мала шансу досягти чогось вартого. Механізми саморегуляції не налагоджені, що призводить до занепаду сил від постійної внутрішньої перенапруги. Слабка воля, порушення самодисципліни,

зовнішні чинники визначають «долю» людини. Особистісні причини невдач чи поразок заперечуються, навіть можуть навіть витіснятися у підсвідомість;

– середній рівень прояву. Самодисципліна та особистий контроль включені лише за сприятливих умов для людини. Це можуть бути знайомі обставини, перевірені ситуації, повторювані події тощо. У разі виникнення непередбачених проблем або різкої зміни непередбачених обставин саморегуляційні механізми «Я» слабшають, і людина починає підлаштовуватися під ситуацію, втрачаючи власні орієнтири;

– високий рівень прояву. Наявність внутрішнього стрижня, особистої сили, самодисципліни, тягне за собою людину до досягнення успіху. Тому тільки вона і ніхто інший не несе відповідальності за її особисті досягнення. Ця людина передбачувана і надійна, вона прогнозує свою поведінку та

наслідки від контактів з іншими людьми. Координує та спрямовує всю свою активність на досягнення результату діяльності. Вона відчуває і усвідомлює свою здатність чинити опір різним зовнішнім чинникам, може чинити опір долі та стихії подій. Ця людина керує своїми емоціями і не дозволяє почуттям узяти гору над її особистістю. Тому, роблячи помилки, вона буде знаходити в ситуаціях особистий досвід на майбутнє.

Відбите самовідношення. Чи хотіли б ви знати, як інші люди ставляться до вас? Відбите самовідношення – це здатність викликати в інших людей щодо до себе повагу та симпатію. Важливо розуміти, що це внутрішня оцінка себе, і не факт, що в реальному житті оточуючі люди будуть дійсно з повагою ставитися до цієї людини, хоча вона може вважати, що така поведінка інших – це і є прояв поваги:

– низький рівень прояву. За таких показників людина не чекає від інших людей схвалення та підтримки. Вона упевнена, що все, що робить і не робить, викликає в інших осуд, тому про себе така людина скаже: «Я не здатна викликати повагу інших людей на свою адресу»;

– середній рівень прояву. У цьому випадку ми говоримо про виборчу позицію особистості. Вона вважає, що за появи певного набору поведінкових реакцій її поважатимуть, а якщо вона проявить інші, то за них інші обов'язково засудять, будуть роздратовані та відчувати неприємня.

– високий рівень прояву. Ця людина вважає себе прийнятною іншими людьми. Вона відчуває любов інших людей щодо себе через особистісні та духовні якості, за вчинки, які робить і таке інше. Ця людина буде завжди прихильний до групових норм поведінки та правил, які встановлені суспільством. Цій людині добре знайомі почуття емоційної відкритості, легкості у спілкуванні з іншими людьми як в особистих, так і в ділових сферах.

Самоцінність включає відчуття цінності власної особистості, а також можливу цінність власного «Я» для інших людей:

– низький рівень прояву. Така особистість не почувається унікальною, вона постійно сумнівається в собі і часто недооцінює своє духовне «Я», тому

що не довіряє своїй індивідуальності. Середовище і обставини сильніші, тому така людина не стане чинити опір будь-якому впливу. Вона іде, на думку інших людей, про нього. Підвищена чутливість до різних зауважень та критики оточуючих його людей на її адресу, робить людини уразливою;

– середній рівень прояву. Ставлення до себе виявляється в тому, що людина схильна високо оцінювати деякі свої якості, приймаючи себе та визнаючи їх унікальність. Але як тільки йдеться про якості, які вона в собі не сприймає і явно недооцінює, то одразу самоцінність починає страждати.

Зауваження, вказівки на помилки від оточуючих людей можуть викликати відчуття особистої неспроможності та відмову від визнання своєї цінності;

– високий рівень прояву. Людина, яка вміє цінувати себе, свій духовний потенціал, виражений у багатстві свого внутрішнього світу, свою індивідуальність та неповторність. Почуття впевненості в собі завжди допомагає чинити опір і раціонально приймати будь-які критичні зауваження на свою адресу.

Самоприйняття. Ця складова самовідносин дає змогу говорити про рівень прояву почуття симпатії до себе, прийняття своїх внутрішніх спонукань, думок, проявів. Рівень прийняття себе з усіма своїми перевагами та недоліками, сильними рисами характеру та слабкостями.

– низький рівень прояву. Людина має негативний фон того, як вона сприймає себе. Постійна самокритика, негативна оцінка вчинків. Може або іронізувати на власний рахунок, або займатися самознищенням. Якщо симпатія себе проявила, це швидше прояв слабкості, тому вона недостатньо виражена, і проявляється вкрай епізодично.

– середній рівень прояву. Ставлення до себе проявляється у прийнятті не всіх своїх переваг, критикує не всі свої недоліки;

– високий рівень прояву. Людина здатна до сприймання усіх сторін свого «Я», приймаючи себе у будь-яких своїх поведінкових та уявних проявах. Якщо говорити про спільний фон настрою, то він позитивний. Уміє побачити переваги і зміст у своїх недоліках, приймаючи їх. Будь-які невдачі або

конфлікти завжди сприймаються цією людиною як зона розвитку, а не як підстава, щоб почати думати про себе погано чи вважати себе у чомусь негідним.

Самовідданість. Цей чинник допомагає відтежити виникнення бажання змінюватися стосовно актуального стану особистості:

– низький рівень прояву. Цей показник говорить про високу готовності особистості до внутрішніх змін, набуття нового досвіду в пізнанні себе, пошук свого реального та ідеального «Я». Людина займається самовдосконаленням, швидше за все, щоб стати ще ідеальнішою, оскільки внутрішньо вона не відчувається добре. Вона з легкістю змінюватиме уявлення про себе, аби не дивитися у дискомфортну зону;

– середній рівень прояву. Особистість готова змінювати лише деякі свої сторони, залишаючи інші якості незмінними;

– високий рівень прояву. У цьому випадку ми спостерігаємо високу ригідність «Я-концепції». Людина зробить усе можливе, щоб зберегти всі свої якості у незмінному вигляді. У неї постійні, незмінні вимоги до себе, які вона успішно виправдовує, що формує її уявлення про себе та бачення себе ідеальною. Відчуття самодостатності та досягнення, так званого ідеалу, в своїх очах завжди гальмуватимуть людину в питанні саморозвитку та самовдосконалення. Постійна відповідність ідеальному образу тягне за собою високий рівень особистісної тривожності. Може виникнути відчуття, що світ – загроза особистої самооцінки.

Внутрішня конфліктність. Цей показник виявляє наявність внутрішньособистісних конфліктів, можливих сумнівів, незгоди з собою з якихось питань, готовність до рефлексії:

– низький рівень прояву. Трапляється в тих людей, які загалом позитивно до себе ставляться. Ці люди знають собі ціну, вони задоволені собою і тим, як складається їхнє життя. Вони відчувають баланс між власними можливостями та тим, що від них вимагає суспільство. У деяких випадках

можливе невизнання чогось у собі, що може призвести до поверхневого сприймання себе;

– середній рівень прояву. У звичних для людини умовах, добре прогнозованих, знайомих, комфортний позитивний фон самовідносин, що проявляється у визнанні своїх переваг, високій оцінці своїх досягнень. При

виникненні несподіваних труднощів або перешкод на шляху може виникати незгода з собою, деяка напруженість через недооцінку власних успіхів;

– високий рівень прояву. Основні прояви: переважає негативне тло щодо самого себе; постійний самоконтроль та бажання до глибокої оцінки всього,

що відбувається у його внутрішньому світі. Розвинена рефлексія переходить у самокопання, що призводить до знаходження засуджених у собі якостей та властивостей. Відрізняється високими вимогами до себе, що іноді призводить до конфлікту між «Я» реальним та «Я» ідеальним, між рівнем домагань та фактичними здобутками, до визнання своєї неповноцінності. Справжнім джерелом своїх досягнень та невдач вважає себе.

Самозвинувачення. Наявність негативних емоцій щодо себе:

– низький рівень прояву. Люди, які заперечують власну провину, потрапляючи у конфліктні ситуації. Захист свого «Я» відбувається за рахунок

звинувачення інших людей, що характеризується перекладанням відповідальності на оточуючих, щоб саме вони змінилися, або змінилися обставини, які заважають при досягненні своїх цілей. Відчуття задоволеності собою можна порівняти зі звинуваченням інших людей і пошуками в них

причин невдач, різних бід та неприємностей.

– середній рівень прояву. Ставлення до себе проявляється в тому, що людина звинувачує себе за деякі винки та дії, поєднуючи це з вираженням злості, гніву чи досади на адресу інших людей;

– високий рівень прояву. Це люди, які бачать у собі часом одні недоліки.

Вони вважають, що все «погане», що сталося в їхньому житті трапилося тільки з їхньої вини. Будь-який конфлікт, проблема чи труднощі, перешкода – це

відразу загострять сформовані психологічні захисти власного «Я», які можуть проявитися у формі засудження себе.

За високого рівня самозвинувачення людина завжди буде відчувати напругу та неможливість задовольнити основні потреби.

2.3. Аналіз результатів дослідження самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

З метою визначення статусу еґо-ідентичності було здійснено діагностику за теорією Дж. Марсія. Результати за цією методикою представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Результати визначення статусу еґо-ідентичності за теорією

Дж. Марсія, %

Шкала	%	К-сть
дифузна ідентичність	30	18
прийнята ідентичність	20	12
мораторій ідентичності	31,6	19
досягнута ідентичність	18,4	11

Найхарактернішими статусами особистісної ідентичності виявилися дифузна ідентичність та мораторій. Дифузна ідентичність була виявлена у 30% досліджуваних. Дифузну ідентичність можна вважати первинним статусом ідентичності. Вона властива індивідам, які ще не пройшли через кризу ідентичності, а тому не включені до процесу пошуку відповідної для себе альтернативи в цілому переліку найважливіших життєвих виборів. Індивіди з дифузною ідентичності поки не прийняли на себе суттєвих зобов'язань, не усвідомлюють наслідки зроблених життєвих виборів. Студентів перших курсів в умовах надзвичайної ситуації такий статус ідентичності характерний.

Мораторій ідентичності, як статус у вибірці продемонстрували 31,6%

досліджуваних. Такий статус відображає знаходження особистості безпосередньо у процесі переживання кризи особистісної ідентичності. Можна сказати, що індивіди з таким статусом ідентичності прямо зараз собі шукають відповіді на найважливіші життєві питання, перебирають різні життєві траєкторії у пошуках тієї, що найбільше їм підійде.

У 20% респондентів було виявлено прийнятну ідентичність. Такий статус ідентичності виникає при зовнішній декларації реалізації вибору цілей, цінностей, смислів і натомість відсутності фактично виконаного вибору.

Найчастіше особи з прийнятною ідентичністю прагнуть виглядати старше своїх років або повністю підкоряються вибору значущих дорослих або референтної групи. Такий статус ідентичності можна віднести до несприятливих. Досліджуваним із прийнятною ідентичністю для формування реальної позитивної ідентичності доведеться пройти через мораторій, щоб зробити свій реальний вибір, інакше вони будуть слідувати за нав'язаними їм ззовні цілями, що рано чи пізно приведе до когнітивного дисонансу та особистісної кризи ідентифікації.

Досягнуту ідентичність було виявлено у незначній кількості досліджуваних – 18,4%. Наявність позитивної досягнутої ідентичності в цьому віці демонструє випередження темпів розвитку. Більш наочні результати за цією методикою представлено на рис. 2.1.

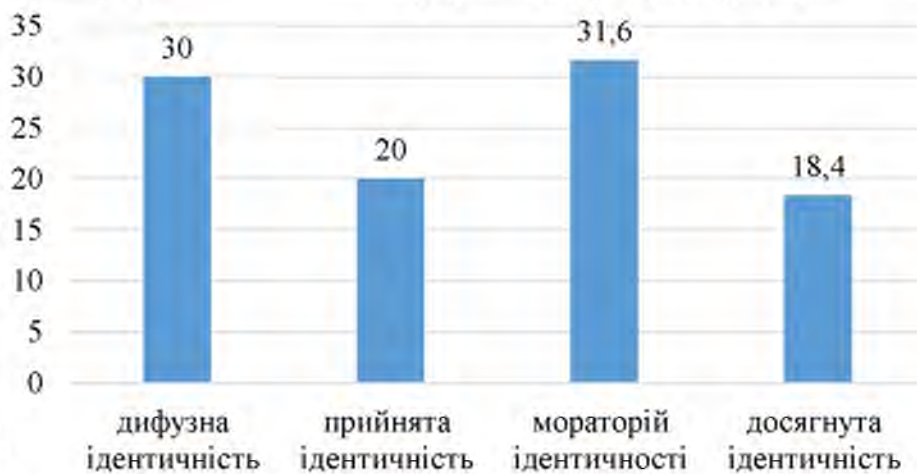

Рис. 2.1. Результати визначення статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсіа, %

Для визначення змістовних характеристик ідентичності було проаналізовано результати методики «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати характеристик ідентичності за методикою «Хто я?»

М. Куна – Т. Макпартленда, %

Шкала	%	К-сть
Соціальне «Я»	75	45
Комунікативне «Я»	48,3	29
Матеріальне «Я»	25	15
Фізичне «Я»	50	30
Діяльнісне «Я»	21,7	13
Перспективне «Я»	35	21
Рефлексивне «Я»	45	27

У досліджуваних найбільше виражено «Соціальне Я» – 75% («Я – дівчина / хлопець», «Я дочка / син», «Я – студент / студентка», «Я – українець / українка» та ін.). Також досить вираженим є «Комунікативне Я» – 48,3% (друг / подруга, товариш). Добре виражене й «Рефлексивне Я» – 45% (уважна, крутий, приваблива, красива, спортивний тещо). Значущим для молоді є й «Фізичне Я» – 50% (високий, струнка, брюнетка, блондинка, кароокий).

Най менше у молоді виражене «Діяльнісне Я» – 21,7%, респонденти вказували свої хобі, інтереси вміння; «Матеріальне Я» – 25% для деяких респондентів є значущим їх матеріальне становище; «Перспективне Я» – 35%, ці досліджувані переважно описували матеріальну та сімейну перспективу, більшість дівчат зазначили, що планують вийти заміж. Орієнтація на майбутнє в них проявляється в ідентифікації себе з потенційною сімейною роллю.

Більш наочно результати за цією методикою представлено на рис. 2.2.

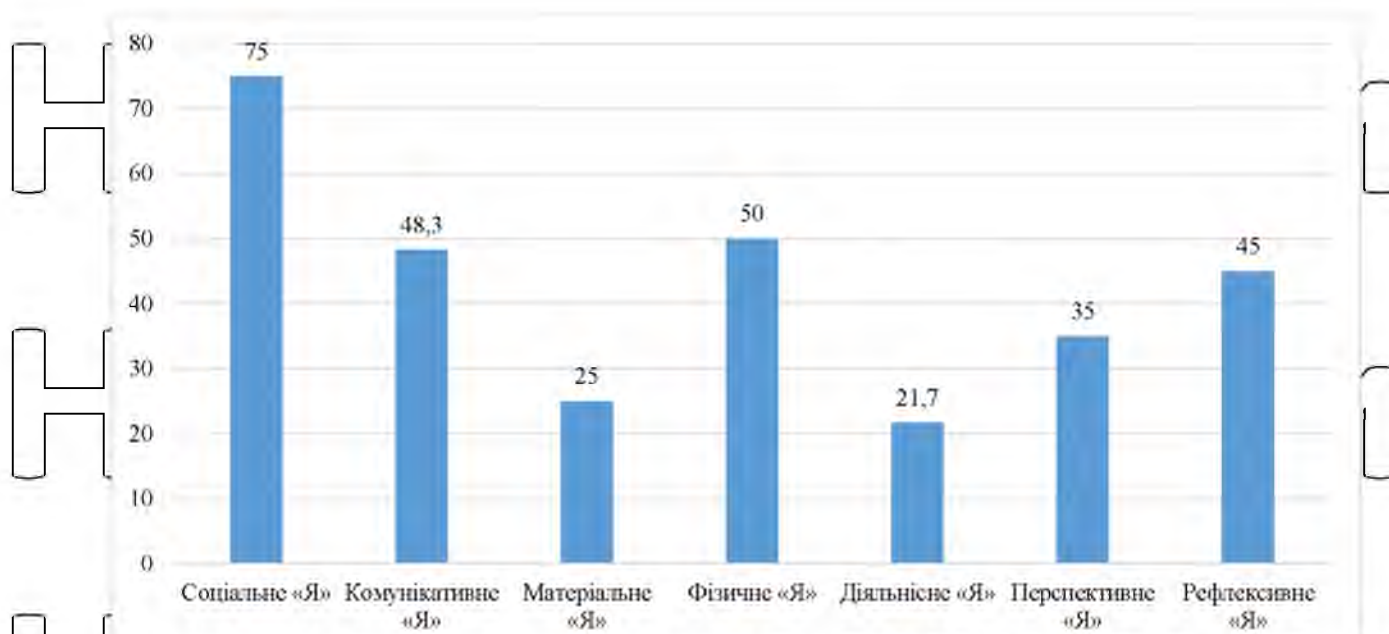

Рис. 2.2. Результати характеристики ідентичності за методикою «Хто я?» М. Куна – Т. Макспардена, %

Зазначимо, що підлітки в межах самоідентифікації засновують свій опис насамперед на соціальних, рефлексивних та фізичних характеристиках.

Для виявлення структури самоставлення особистості було проаналізовано результати дослідження самовідносин за методикою С. Пантелєєва (табл. 2.4).

Таблиця 2.4
Результати дослідження самовідносин за методикою С. Пантелєєва, %

№	Шкала	Рівень прояву		
		Високий	Середній	Низький
1	Замкнутість	11,7	63,3	25
2	Самсповага	10	43,3	46,7
3	Самокерівництво	13,3	43,3	43,3
4	Відбите самовідношення	15	40	45
5	Самощінність	11,7	38,3	50
6	Самсприйняття	8,3	50	41,7

Продовження таблиці 2.4

7	Самовідданість	40	46,7	13,3
8	Внутрішня конфліктність	41,7	48,3	10
9	Самозвинувачення	36,7	41,7	21,6

За шкалою «замкнутість» маємо наступні результати: 11,7% досліджуваних мають високий рівень. Для них характерне значне бажання відповідати загально визнаним нормам у взаємодії з іншими людьми. Людина частіше уникає відкритих відносин із собою, і відбувається це або через

недорозвиненість навичок рефлексії, або в усвідомленому обмеженні, оскільки є щось болюче, індивід не хоче сприймати себе таким як є; 63,3% досліджуваних мають середній рівень за цією шкалою, що свідчить про

ставлення до себе, в якому відбувається подолання одних психологічних захистів у спільному посиленні інших, особливо у критичних ситуаціях; 25% респондентів мають низький рівень, ці люди внутрішньо чесні із собою, відкриті перед собою, що говорить про високий рівень рефлексії та розуміння себе. Присутня самокритичність, а у відносинах з іншими людьми, переважає бачення ситуації під власним кутом.

За шкалою «самоповага» маємо наступні результати: лише 10% мають високий рівень, що свідчить про самовпевненість, сміливість у спілкуванні з іншими людьми, що супроводжується відчуттям внутрішньої особистої сили свого «Я». Головним мотивуючим чинником для людей цієї групи є успіх.

Потрібно зробити все можливе, щоб відчутти свою успішність через свої починання та досягнення, свою компетентність та вміння виконувати будь-які завдання. Це підвищує впевненість, задоволеність собою та повагу до себе.

Будь-які перешкоди та проблеми, з якими людина стикається на шляху до досягнення своєї мети, сприймаються як природний процес. Вони переборні,

тому немає необхідності довго переживати з цього з приводу; середній рівень мають 43,3% досліджуваних, ці люди орієнтовані на успіх, вміють себе дисциплінувати, здатні підтримувати в собі нормальний стан працездатності

за умови зовнішнього благополуччя. Але, будь-яка несподівана складність, некомфортний зовнішній чинник, що сприяє наростанню тривоги та занепокоєнню, знижують упевненість у собі та почуття стабільності втрачається; найбільша кількість досліджуваних мають низький рівень самоповаги, в цьому випадку ми говоримо про неповагу до себе. Найчастіше це пов'язано з невпевненістю у своїх силах, можливостях чи здібностях. Людині з таким показником важко довіряти собі, вона часто сумнівається, не відчуває «опору» під ногами. Труднощі та перешкоди здаються їй значнішими, ніж у реальності. Ймовірно, що особистість зводитиме контакти з іншими людьми до мінімуму, водночас глибоко занурюючись у власні проблеми. Усе це буде викликати внутрішню напругу, яку досить часто відчуватиме людина.

За шкалою «самокерівництво» досліджувані продемонстрували наступне: 13,3% досліджуваних мають високий рівень, ці люди передбачувани і надійні, вони прогнозують свою поведінку та наслідки від контактів з іншими людьми. Координують та спрямовують усю свою активність на досягнення результату діяльності. Вони відчувають і усвідомлюють свою здатність чинити опір різним зовнішнім чинникам, можуть чинити опір долі та стихії подій. Вони керують своїми емоціями і не дозволяють почуттям узяти гору над їх особистістю. Тому, роблячи помилки, вони будуть знаходити в ситуаціях особистий досвід на майбутнє; 43,3% респондентів мають середній рівень. Самодисципліна та особистий контроль у них включені лише за сприятливих умов. Це можуть бути знайомі обставини, перевірені ситуації, повторювані події тощо. У разі виникнення непередбачених проблем або різкої зміни непрогнозованих обставин саморегуляційні механізми «Я» слабшають, і людина починає підлаштовуватися під ситуацію, втрачаючи власні орієнтири; 43,3% мають низький рівень за цією шкалою, у цих досліджуваних механізми саморегуляції не налагоджені, що призводить до занепаду сил від постійної внутрішньої перенапруги. Слабка воля, порушення самодисципліни, зовнішні чинники визначають «долю» людини. Особистісні причини невдач чи поразок заперечуються.

За шкалою «відбите самовідношення» такі результати: 15% респондентів мають високий рівень, вони вважають себе прийнятими іншими людьми, відчувають любов інших людей щодо себе через особистісні та духовні якості, за вчинки. Ці люди будуть завжди прихильні до групових норм поведінки та правил, які встановлені суспільством. Їм добре знайомі почуття емоційної відкритості, легкості в спілкуванні з іншими людьми як в особистих, так і в ділових сферах; 40% досліджуваних мають середній рівень, вони вважають, що за появи певного набору поведінкових реакцій їх поважатимуть, а якщо вони проявлять інші, то їх обов'язково засудять, вони будуть роздратовані та відчуватимуть неприйняття; 45% досліджуваних мають низький рівень за цією шкалою, ці люди не чекають від інших схвалення та підтримки. Вони упевнені, що все, викликає в інших осуд, тому про себе така людина скаже: «Я не здатна викликати повагу інших людей на свою адресу».

За шкалою «самоцінність» такі результати: 11,7% мають високий рівень, їм почуття впевненості в собі завжди допомагає чинити опір і раціонально приймати будь-які критичні зауваження на свою адресу, 38,3% мають середній рівень, їх ставлення до себе виявляється в тому, що людина схильна високо оцінювати деякі свої якості, приймаючи себе та визнаючи їх унікальність. Але як тільки йдеться про якості, які вони в собі не сприймають і явно недооцінюють, то одразу самоцінність починає страждати. Зауваження, вказівки на помилки від оточуючих людей можуть викликати відчуття особистої неспроможності та відмову від визнання своєї цінності; 50% мають низький рівень. Така особистість не відчувається унікальною, вона постійно сумнівається в собі і часто недооцінює своє духовне «Я», тому що не довіряє своїй індивідуальності. Середовище і обставини сильніші, тому така людина не стане чинити опір будь-якому впливу. Підвищена чутливість до різних зауважень та критики оточуючих його людей на її адресу, робить людину уразливою.

За шкалою «самоприйняття» отримали такі результати: 8,3% досліджуваних мають високий рівень, вони уміють бачити переваги і зміст у

своїх недоліках, приймаючи їх. Будь-які невдачі або конфлікти завжди сприймаються цими людьми як зона розвитку, а не як підстава, щоб почати думати про себе погано чи вважати себе у чомусь не гідним; 50% мають середній рівень, їх ставлення до себе проявляється у прийнятті не всіх своїх переваг, критикують не всі свої недоліки; 41,7% досліджуваних мають низький рівень, для них характерна постійна самокритика, негативна оцінка вчинків.

За шкалою «самовідданість» маємо такі результати: 40% респондентів мають високий рівень. У цьому випадку ми спостерігаємо високу ригідність «Я-концепції». Людина зроби́ть усе можливе, щоб зберегти всі свої якості у незмінному вигляді. У неї постійні, незмінні вимоги до себе, які вона успішно виправдовує, що формує її уявлення про себе та бачення себе ідеальною; 46,7% мають середній рівень, вони готові змінювати лише деякі свої сторони, залишаючи інші якості незмінними; лише 13,3% мають низький рівень за цією шкалою, цей показник говорить про високу готовності особистості до внутрішніх змін, набуття нового досвіду в пізнанні себе, пошук свого реального та ідеального «Я». Людина займається самовдосконаленням, швидше за все, щоб стати ще ідеальнішою, оскільки внутрішньо вона не відчувається добре.

За шкалою «внутрішня конфліктність» маємо результати: 41,7% мають високий рівень, у них переважає негативне тло щодо себе, постійний самоконтроль та бажання до глибокої оцінки всього, що відбувається в їх внутрішньому світі. Розвинена рефлексія переходить у «самокопання», що призводить до знаходження засуджених у собі якостей та властивостей. Відрізняються високими вимогами до себе, що іноді призводить до конфлікту між «Я» реальним та «Я» ідеальним, між рівнем домагань та фактичними здобутками, до визнання своєї неповноцінності. Справжнім джерелом своїх досягнень та невдач вважають себе; 48,3% мають середній рівень, при виникненні несподіваних труднощів або перешкод на шляху може виникати незгода з собою, деяка напруженість через недооцінку власних успіхів; лише

в 10% досліджуваних низький рівень, ці люди знають собі ціну, вони задоволені собою і тим, як складається їхнє життя. Вони відчують баланс між власними можливостями та тим, що від них вимагає суспільство. У деяких випадках можливе невизнання чогось у собі, що може призвести до поверхневого сприймання себе (рис. 2.3).

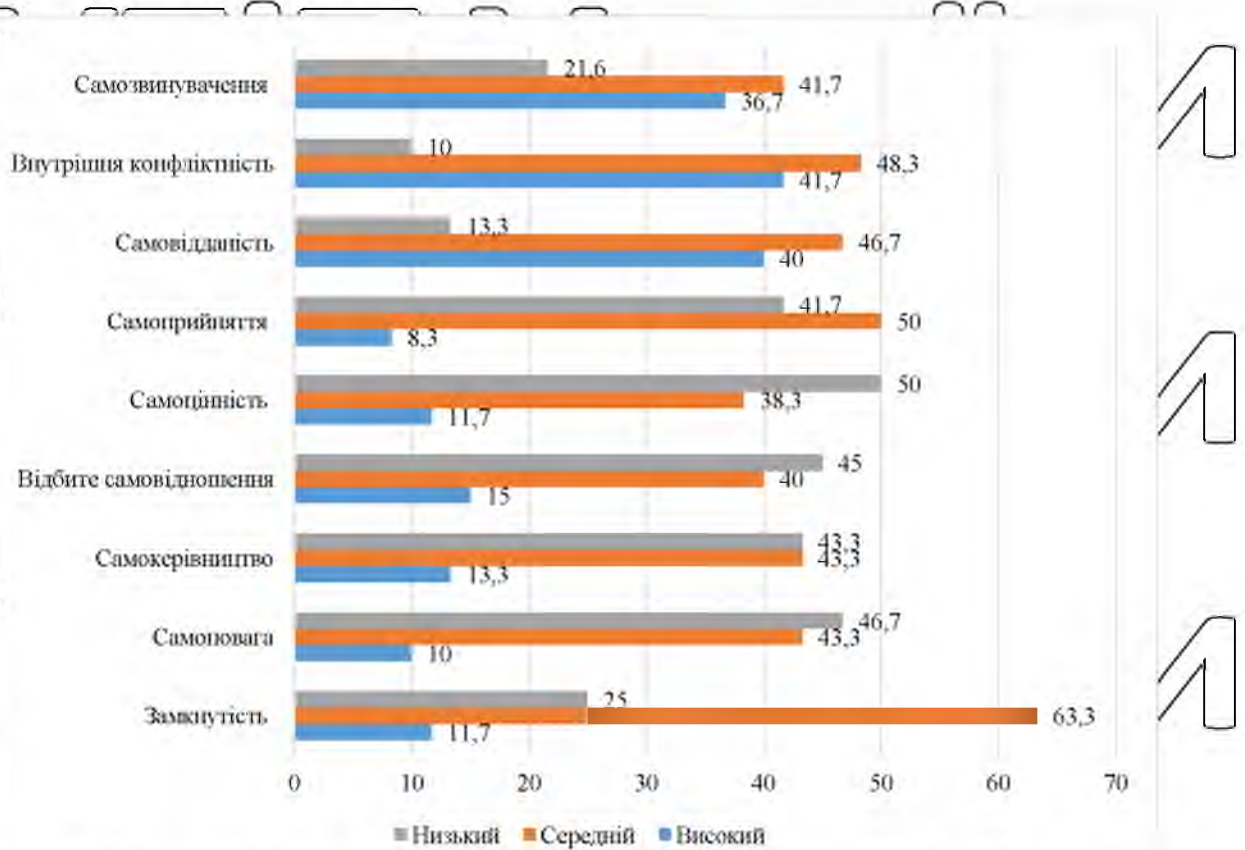

Рис. 2.3. Результати дослідження самовідносин за методикою С. Пантелєєва, %

За шкалою «самозвинувачення» результати є наступними 36,7% досліджуваних мають високий рівень, це люди, які бачать у собі часом одні недолки. Вони вважають, що все «погане», що сталося в їхньому житті трапилося тільки з їхньої вини. Будь-який конфлікт, проблема чи труднощі, перешкода – це відразу загострить сформовані психологічні захисти власного «Я», які можуть проявитися у формі засудження себе; середній рівень мають 41,7% досліджуваних, їх ставлення до себе проявляється в тому, що вони звинувачують себе за деякі вчинки та дії, поєднуючи це з вираженням злості,

гніву чи досади на адресу інших людей; 21,6% досліджуваних мають низький рівень, ці люди заперечують власну провину, потрапляючи у конфліктні ситуації. Захист свого «Я» відбувається за рахунок звинувачення інших людей, що характеризується перекладанням відповідальності на оточуючих, щоб саме вони змінилися, або змінилися обставини, які заважають досягненню своїх цілей. Відчуття задоволеності собою можна порівняти зі звинуваченням інших людей і пошуками в них причин невдач, різних бід та неприємностей.

За результатами цієї методики можемо дійти висновку, що в студентській молоді переважно середній і низький рівень самовідносин.

Таким чином, за результатами проведеної діагностики на констатувальному етапі дослідження можемо говорити про те, що в досліджуваних недостатньо сформована самоідентичність, що вказує на необхідність проведення спеціальної роботи.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Висновки до другого розділу

У другому розділі представлено результати емпіричного дослідження самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Емпіричне дослідження самоідентичності студентської молоді було здійснено на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України в м. Київ. У дослідженні брали участь студенти 2 курсу в кількості 60 осіб.

Дослідження проходило в три етапи: визначення особливостей самоідентичності студентської молоді; розробка та впровадження програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації; аналіз ефективності впровадження програми.

У дослідженні використовувалися такі діагностичні методики: опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія для виявлення в системі ідеологічних цінностей чотири статуси еґо-ідентичності (дифузну, прийняту, мораторій і досягнуту); методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда для визначення змістовних характеристик ідентичності; методика дослідження самовідносин С. Пантелєєва призначена для виявлення структури самоствавлення особистості.

За результатами дослідження було визначено недостатній рівень сформованості самоідентичності студентської молоді, що вказує на необхідність розробки програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

3.1. Реалізація програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

На основі проведеного констатувального етапу дослідження та його результатів було визначено необхідність проведення формувального етапу.

Мета формувального етапу дослідження – розробка і апробація програми формування самоідентичності студентської молоді.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання дослідження.

1. Визначити форму і методи організації роботи з формування самоідентичності студентської молоді.
2. Розробити програму формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.
3. Апробувати розроблену програму.

На нашу думку, формування самоідентичності студентської молоді доцільно здійснювати в тренінговій групі, тому засобом реалізації програми буде соціально-психологічний тренінг.

Соціально-психологічний тренінг – це форма спеціально організованого навчання, форма психологічного впливу, що ґрунтується на активних методах групової роботи. Особливістю такої форми є те, що навчання відбувається на активізації особистісної позиції кожного учасника, опанування ними певних навичок відбувається шляхом проживання особистого досвіду, співчуття.

Однією з функцій тренера є управління груповим процесом. Дії, що зводяться до забезпечення цієї функції зводяться до:

- створення позитивного психологічного мікроклімату в групі;
- активізація інтересу та мотивація учасників до виконання усіх завдань тренінгу;

- активізація рефлексії, спонукання членів групи до роздумів про те, що думають про них інші;
- спонукання до ретроспективного аналізу своєї поведінки;
- формування уміння створювати бар'єри щодо певного типу поведінки.

Груповий чинник впливу дає особистості додаткові можливості в розвитку стійких уявлень про свою ідентичність; активізує потребу в пізнанні своїх якостей, пов'язаних з різною спрямованістю ідентичності (професійною, сімейною, соціальною, національною тощо); розвиває комунікативні якості; розширює уявлення про самоставлення; допомагає сформувати навички поведінкового аналізу; встановлює реалістичність світовідчуття.

Переваги групової форми роботи.

- досвід участі в групах допомагає в розв'язанні проблем у сфері міжособистісних відносин;

- у групі учасники мають змогу отримати зворотний зв'язок і підтримку від інших учасників, які мають подібні проблеми;
- присутність рівноправних партнерів, а не лише тренера, створює атмосферу комфорту;

- у групі будь-якій людині можна бути не лише учасником, але й спостерігачем, який може ідентифікувати себе з іншими учасниками та використати результати своїх спостережень для оцінки власних емоцій, впливів;

- група сприяє особистісному розвитку.

Принципи створення середовища тренінгу включають:

- принцип системної детермінації – втілення серед тренінгу основних чинників змін психологічних феноменів людини і групи;

- принцип реалістичності – створення середовища, що дозволяє в деталях опрацювати різні ситуації, а також проблеми учасників. Чим більше відрізняється лабораторне середовище тренінгу від реального (у значних змінних), тим менша ймовірність перенесення отриманих змін у реальне життя;

– принцип надмірності – створення можливостей вибору різних варіантів подальшого продовження тренінгу;

– принцип активності – включення в роботу на тренінгових заняттях усіх учасників групи. Результативність тренінгу для кожного учасника визначається рівнем його особистої включеності в усі події та процедури, що відбуваються. Активність учасників тренінгу зростає, якщо вони отримують установку на включення будь-якої миті до дій, що здійснюються в групі.

– принцип творчості та дослідницької позиції – учасники групи усвідомлюють, виявляють, відкривають ідеї, закономірності, варіанти подолання проблем;

– принцип об'єктивації поведінки;

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії – взаємодія учасників тренінгу з урахуванням інтересів, почуттів, переживання, стану інших. За реалізації цього принципу, створюється атмосфера довіри, безпеки, відкритості;

– принцип щирості – у процесі обговорення тих чи інших питань учасники говорять правду; кожен член групи тренінгу сам визначає собі міру щирості;

– принцип «тут і тепер» – говорити про почуття, думки, способи поведінки, що належать до актуальної ситуації.

– принцип конфіденційності – інформацію про особистісні прояви учасників тренінгу та їх успішність учасники не обговорюють із кимось за межами групи. Дотримання цього принципу є необхідним для формування довірливих відносин у групі та створення атмосфери, що сприяє саморозкриттю учасників, а також зберігає мотивацію учасників на обговорення питань і проблем, що виникають у межах групи;

– принцип відповідності – неприпустимість за бажанням тренера зміни змістовного плану роботи з групою;

– принцип не нашкодити іншим – відмова від маніпулятивних способів поведінки.

– принцип не нашкодити іншим – відмова від маніпулятивних способів поведінки.

– принцип не нашкодити іншим – відмова від маніпулятивних способів поведінки.

Отже, дотримання всіх вищеперелічених принципів сприятиме створенню комфортної атмосфери для кожного учасника.

В основі змісту програми лежать такі ідеї:

- суб'єктивності: програма складена з урахуванням індивідуальності, мотиваційної спрямованості та творчої активності студентів;

- свободи вибору: студенти опановують нові способи діяльності на основі вільного вибору, діяльність студентів носить самостійний креативний характер;

- кооперації дій: створюється безпечний простір, що сприяє самопізнанню, самонавчанню, самовираженню та самовизначенню студентів на основі спільної діяльності та її діагностики;

- стратегії власного життя: формування вміння прогнозувати майбутнє, розв'язувати свої проблеми самостійно та нести повну відповідальність за всі свої вчинки.

Студентам дуже важливо усвідомлювати себе потрібними в суспільстві, мати життєві цілі, які мають особистісну значущість. Важливо допомогти студентам побачити, як їх вибір може вплинути на подальше життя та успішність у професійній діяльності, знайти шляхи досягнення життєвих цілей, зацікавити їх у реалізації задуманого, навчити не відмовлятися від бажаного при невдачах, а продовжувати рухатися вперед. Тренінгові заняття цієї програми допомагають ставити позитивні життєві цілі та прагнути до їх досягнення. Необхідно забезпечити студента засобами, що дозволяють йому ефективніше діяти у житті, розв'язувати життєві проблеми.

Метою програми є формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації, створення сприятливих умов для повної реалізації можливостей розвитку особистості загалом.

Завдання програми:

1. Виправлення порушень у розвитку особистості, причиною виникнення яких стала негативна чи несформована ідентичність.
2. Розширення уявлень про причини виникнення негативних емоцій,

усвідомлення ролі емоцій у щоденному житті, розвиток здатності керувати емоціями.

3. Формування внутрішнього контролю (відпрацювання навичок контролю вираження почуттів).

4. Розширення уявлень про роль цілепокладання в житті кожної людини, формування позитивного мислення при постановці цілей, відпрацювання конструктивних способів досягнення поставленої мети.

5. Формування адекватної самооцінки у вигляді усвідомлення власної цінності, цінності інших людей, необхідності піклування про себе та свої потреби.

6. Попередження прояву таких станів, як депресія, тривожність, агресивна поведінка тощо.

Програма складається із чотирьох основних блоків.

1. Діагностичний – діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення чинників ризику, формування загальної програми психологічної корекції.

2. Наставничий – спонукання бажання взаємодіяти, зняття тривожності, підвищення впевненості у собі, формування мотивації.

3. Корекційний – гармонізація розвитку, перехід від негативної фази розвитку до позитивної, опанування певними методами діяльності.

4. Оцінка ефективності корекційних впливів – вимрювання динаміки реакцій, сприяння появі нових позитивних реакцій, стабілізація позитивної самооцінки.

Програма орієнтована на студентську молодь. Форма роботи групова. Згідно з розробленою нами програмою, формування самоідентичності має проводитися з молодими людьми протягом одного місяця з періодичністю 2 рази на тиждень, кожне заняття розраховане на 1-2 години. Програма включає

10 занять.

Заняття повинні проводитися в окремому приміщенні, що сприяє комфортній роботі. Інструментарій: різні предмети для вправ, папір, ручки,

олівці, різнокольорові картки, дошки, крейда, м'яч, картки з назвами емоційних станів, дерев'яні іграшки у формі чоловічків з кінцівками, що згинаються, етілці.

Програма проводиться у два етапи та містить у собі 10 тренінгових. На кожному з етапів опрацьовуються всі компоненти ідентичності. На першому етапі (заняття 2-5) вивчаються такі поняття, як емоційний стан особистості, екзистенційні страхи, формування адекватної самооцінки учасників, девіантна поведінка як результат нездатності регулювати свої почуття. На другому етапі (заняття 5-9) – розвиток здібностей самоврядування та аналіз життєвих цілей кожного учасника тренінгу відбувається формування внутрішнього контролю емоцій та поведінки, усвідомлення важливості постановки цілей, відпрацювання навичок формування адекватної самооцінки, планування етапів досягнення позитивної ідентичності.

Очікувані результати реалізації програми:

1. Стабільний позитивний емоційний стан студентів.
2. Прояв відкритості, ширості в спілкуванні.
3. Рефлексія власного стану та стану оточуючих, усвідомлення своїх почуттів, розуміння та прийняття почуттів оточуючих людей.
4. Усвідомлення власної унікальності, своїх сильних та слабких сторін.
5. Вміння будувати плани на майбутнє.

Структурні компоненти занять:

1. Вступна частина містить у собі психологічні ігри та вправи, спрямовані на зняття емоційної напруги, створення сприятливої, дружньої атмосфери, психологічного комфорту та безпеки для кожного учасника, а також привітання та ухвалення правил роботи.
2. Основна частина, спрямована на формування нових знань та уявлень, набуття нових навичок та установок, конструювання та відпрацювання особистої стратегії поведінки, осмислення здобутого досвіду, формування ціннісно-значущої особистісної концепції взаємодії зі світом, здійснюється з використанням міні-лекцій та бесід психолога, сюжетно-рольових ігор,

дискусії та обговорень тощо.

3. Заключна частина передбачає підведення підсумків, інтелектуальну та емоційну рефлексію та прощання.

У табл. 3.1 представлено програму соціально-психологічного тренінгу з формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Таблиця 3.1

Програма соціально-психологічного тренінгу з формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

№	Тема	Мета	Вправи
Перший етап. Аналіз емоційних станів людини			
1	Знайомство	знайомство учасників; ознайомлення з правилами роботи у тренінговій групі та загальною метою занять; створення мотивації	«Уявлення», «Чарівне слово», «Я хочу тобі подарувати...» «Шукаю друга» Розмова: «Ми та наш тренінг». Спільне фото учасників
2	Розширення уявлень про свої внутрішні стани	Розширення початкових теоретичних знань у членів групи та ознайомлення їх зі своїми внутрішніми станами	«Оповідан», «Предмети», «Розстановка букв», «Приєм гостей», «Настрій сьогодні», «Хто я?», «Новітрян куля»
3	Адекватна самооцінка	формування конструктивних думок про себе, про свої особистісні характеристики, формування адекватної самооцінки учасників та групи загалом	«Чотири слова», «Я най...», «Я люблю себе, не дивлячись на ...», «Похвали себе», «Посмішка» «Ідеальне та реальне Я», рефлексія «Коло почуттів»
4	Емоційний інтелект	розвиток здатності керувати своїми емоційними станами, вміння розпізнавати свої та чужі емоції, розширити уявлення про причини виникнення емоцій	«Передай іншому», «Аналогії», «Знайомство з емоційними станами», «Телефон» «Скульптура», «Загадай бажання», рефлексія «Подяка»

Продовження таблиці 3.1

5	Керування власними експресивними проявами	Усвідомлення особливостей експресії; формування позитивного образу тіла та формування позитивного образу «Я».	Вправи: «Засоби експресії», «Вербалізація почуттів»; «Г еометрична фігура», «Чаша», «Японський прийом зі стільцем». Техніки танцювальної терапії: техніка експресивного самовираження під музику; техніка «створення магічного кільця»
Другий етап. Розвиток здібностей до самокерування			
6	Самокерування	розвиток здібності контролювати свою поведінку, аналіз оцінки власних здібностей	Вправи: «Павутиння», «Домашньої тварину», «Заплутана розповідь», «Емоційна стійкість», «Спокійне дихання», «Людина», рефлексія «Коло почуттів»
7	Шлях до себе чи хто я такий?	розвиток уміння визначати свої особливості, вчити розвивати своє «Я»	Вправи: «Ім'я та епітет», «Взаємні презентації», «П'ять питань», «Хто Я, який Я?», «Самореклама», «Рефлексія»
8	Прогнозування і подолання перешкод	вчити передбачати, адекватно сприймати та долати життєві негаразди; розвивати самовпевненість	Вправи: «Сплутані ланцюжки», «Магазин», «Мій вибір», «Допомога залу», «Гусениця», «Рефлексія»
9	Формування життєвих цілей	усвідомлення необхідності цілей у житті людини, розвиток уміння ставити перед собою цілі та досягати їх	«Привітання», «Телеграма», «Стрибок», «Формування цілей», «Сонце», «Сила бажання», рефлексія
10	Прощання	підбиття підсумків роботи; рефлексія особистого досвіду;	«Ми та наш тренінг» (пантоміма), «Серце» (аплікація), Зворотній зв'язок: «Лист тренеру»; завершальна діагностика

Програма містить методики, що допомагають виявити наявність порушень у розвитку особистості, причиною виникнення яких є неформована самоідентичність. Прояви негативної ідентичності можна простежити в усіх її компонентах: в емоційному – негативізм, тривога, депресія, байдужість, туга, агресія, прискіпливість; у когнітивному – ілюзії, що контрастують з дійсністю, самотність, невпевненість у соціальних контактах, спустошення; у поведінковому – інфантильність, «одягання» поведінкових масок дорослості, ізоляція, непередбачувана поведінка, конфлікти з оточуючими, ворожість, відкидання, правопорушення, наркоманія, алкоголізм; у ціннісному – асиміляція та заперечення цінностей.

3.2. Аналіз ефективності програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації

Після впровадження програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації було визначено необхідність проведення повторного діагностичного дослідження.

Мета констатувального етапу – провести повторне діагностичне дослідження та визначення ефективності впровадження програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання дослідження:

1. Провести повторну діагностику.
2. Проаналізувати її результати.
3. Визначити ефективність розробленої програми.

Для повторної діагностики було використано діагностичні методики з констатувального етапу.

З метою визначення статусу еґо-ідентичності було здійснено діагностику за теорією Дж. Марсіа. Результати за цією методикою представлено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати визначення статусу еґо-ідентичності за теорією

Дж. Марсія, %

Шкала	%	К-сть
дифузна ідентичність	15	9
прийнята ідентичність	15	9
мораторій ідентичності	36,7	22
досягнута ідентичність	33,3	20

Дифузну та прийняту ідентичність було виявлено в 15% досліджуваних, мораторій ідентичності – 36,7%, досягнута ідентичність – 33,3. Більш наочно результати представлено на рис. 3.1.

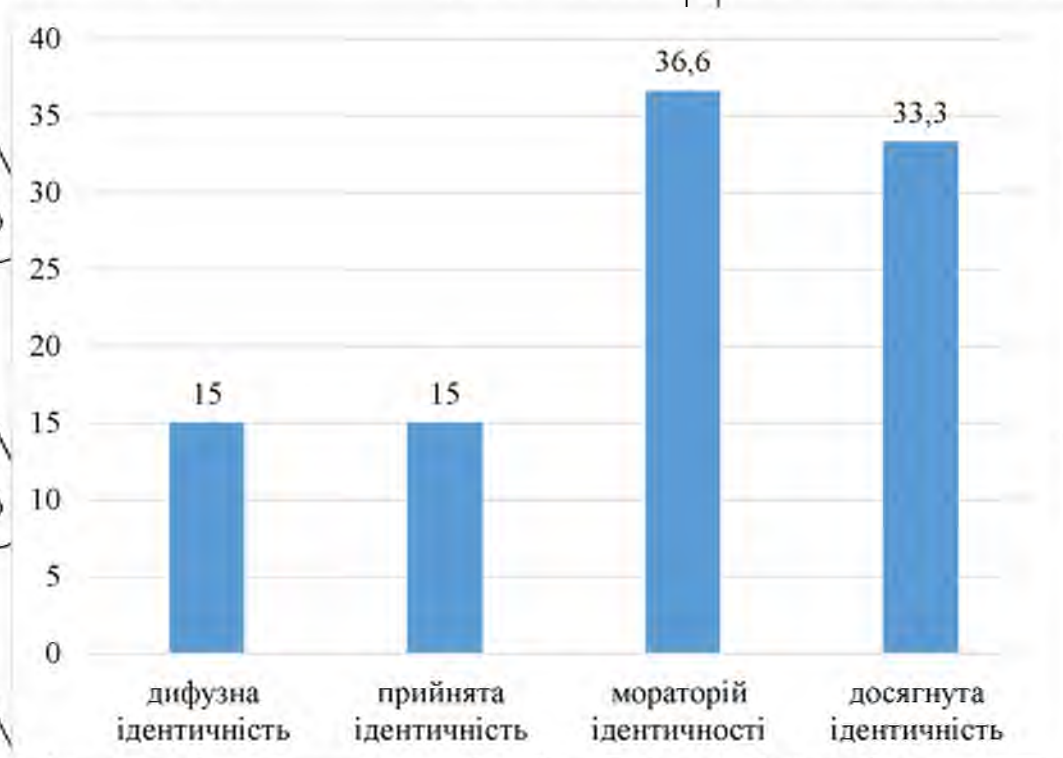
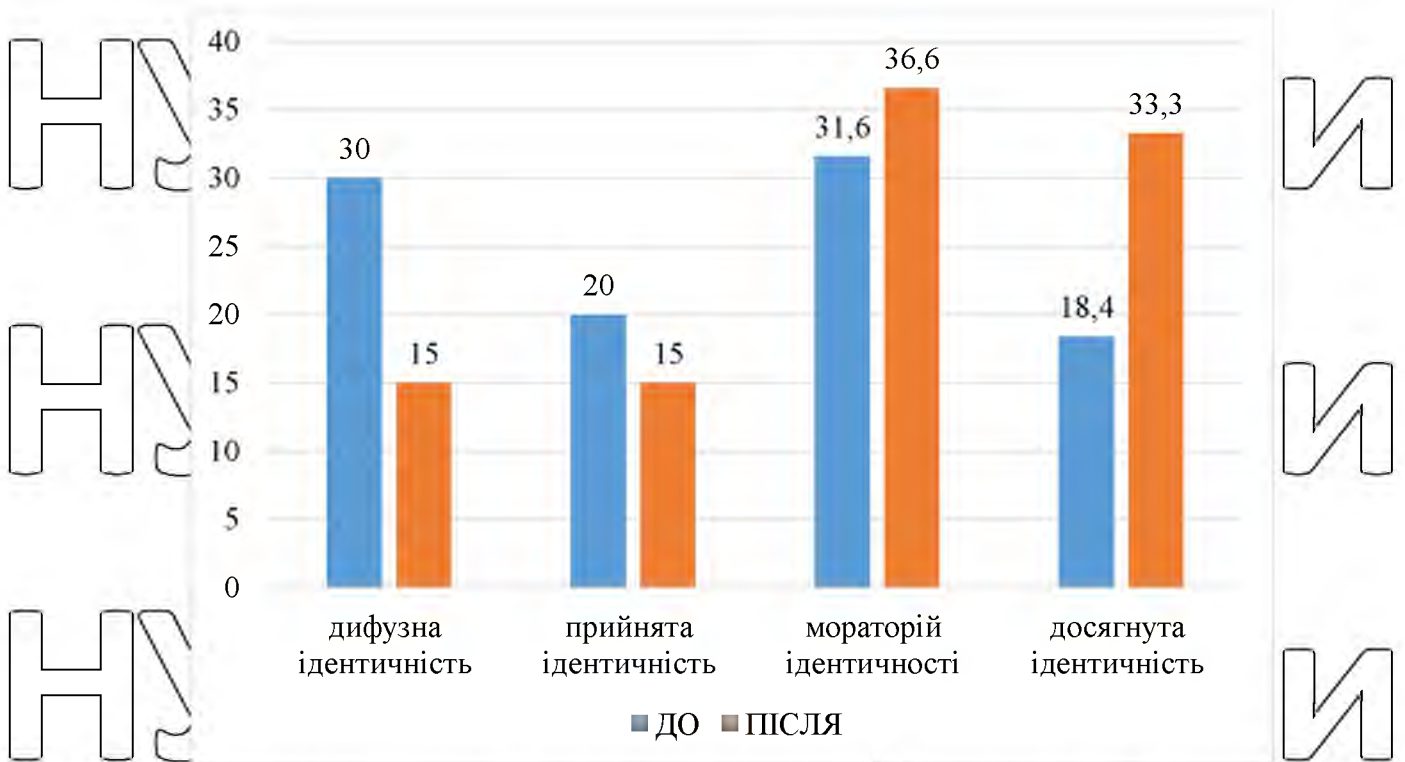

Рис. 3.1. Результати визначення статусу еґо-ідентичності за теорією

Дж. Марсія, %

На рис. 3.2 представлено динаміку статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія.

Рис. 3.2. Динаміка результатів визначення статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія, %

Дифузна ідентичність знизилася на 15%, прийнята ідентичність знизилася на 5%, мораторій ідентичності збільшився на 5%, досягнута ідентичність зростає на 15%. Отже, за цією методикою відбулися значні позитивні зрушення. Значно зросли показники досягнутої ідентичності, що свідчить про те, що респонденти усвідомлюють свою роль, знають свої сильні і слабкі сторони і готові досягати результатів.

Для визначення змістовних характеристик ідентичності було проаналізовано результати методики «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда (табл. 3.3).

Результати характеристик ідентичності за методикою «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда, %

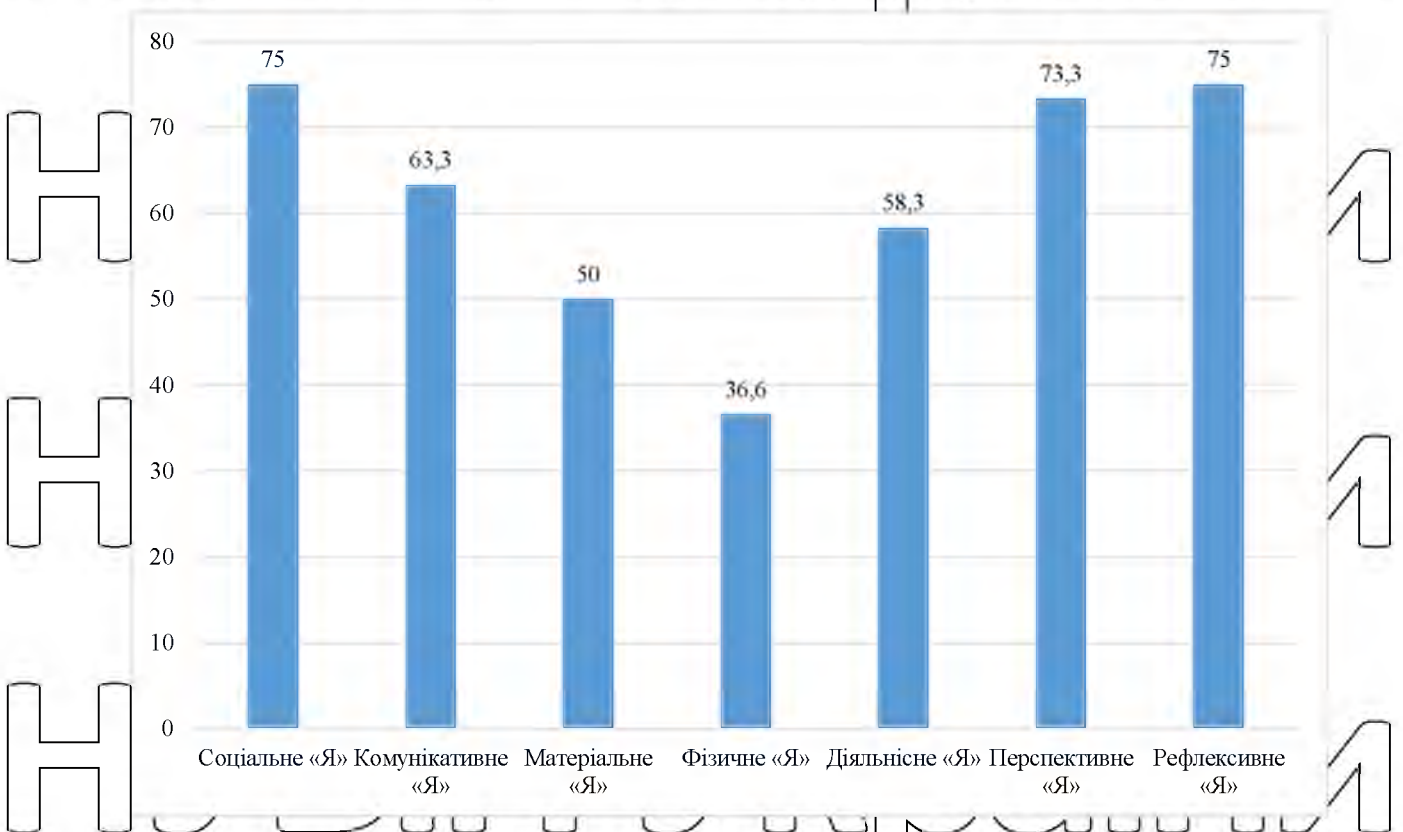
Шкала	%	К-сть
Соціальне «Я»	75	43

Продовження таблиці 3.3

Комунікативне «Я»	63,3	38
Матеріальне «Я»	50	30
Фізичне «Я»	36,6	22
Діяльнісне «Я»	58,3	35
Перспективне «Я»	73,3	44
Рефлексивне «Я»	75	45

За результатами повторної діагностики було визначено, що «Соціальне

«Я» сформоване у 75% досліджуваних, «Комунікативне «Я» – 63,3%, «Матеріальне «Я» – 50%, «Фізичне «Я» – 36,6%, «Діяльнісне «Я» – 58,3%, «Перспективне «Я» – 73,3%, «Рефлексивне «Я» – 75% (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Результати характеристик ідентичності за методикою «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда, %

На рис. 3.3 представлено динаміку характеристик ідентичності за методикою «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда.

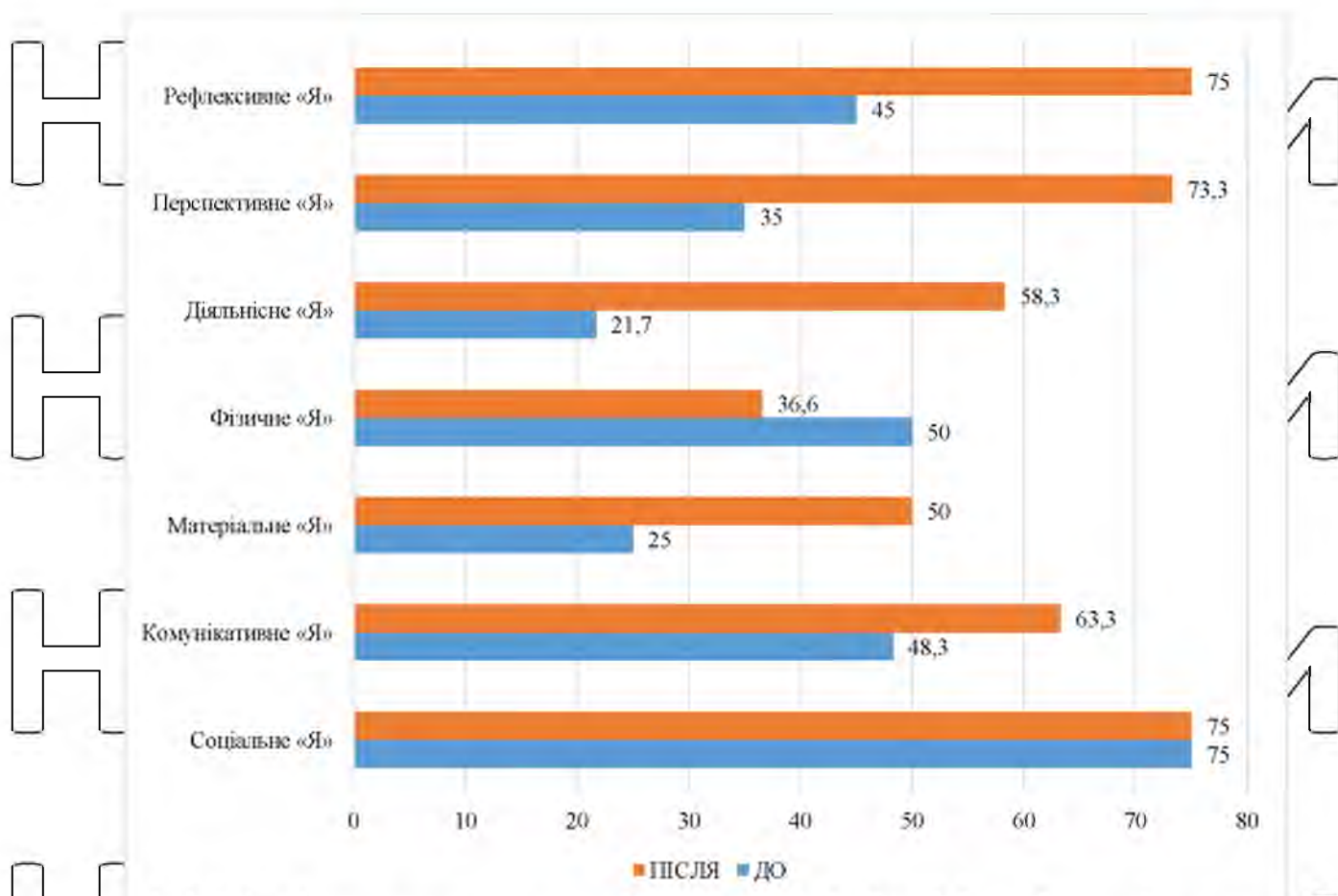

Рис. 3.3. Динаміка характеристик ідентичності за методикою «Хто я?»
М. Куна – Т. Макпартленда

Як видно з рис. 3.3, після впровадження програми формування самоідентичності в студентській молоді значно змінилися характеристики ідентичності: «Соціальне Я» залишилося без змін, «Комунікативне Я» зросло на 15%, «Матеріальне Я» зросло на 25%, «Фізичне Я» знизилося на 13,4%, «Діяльнісне Я» зросло на 36,6%, «Перспективне Я» зросло на 38,3%, «Рефлексивне Я» зросло на 30%. Отже, досліджувані почали краще усвідомлювати своє «Я», вони навчилися аналізувати себе. За результатами контрольного дослідження у респондентів переважає рефлексивне, комунікативне, соціальне та перспективне «Я».

Для виявлення структури самоствавлення особистості було проаналізовано результати дослідження самовідносин за методикою С. Пантелєєва (табл. 3.4).

НУБІП УКРАЇНИ

Таблиця 3.4

Результати дослідження самовідносин за методикою С. Пантелєєва, %

№	Шкала	Рівень прояву		
		Високий	Середній	Низький
1	Замкнутість	30	56,7	13,3
2	Самоповага	33,3	41,7	25
3	Самокерівництво	35	41,7	23,3
4	Відбите самовідношення	30	45	25
5	Самоцінність	40	35	25
6	Самоприйняття	28,3	43,3	28,3
7	Самовідданість	23,3	43,3	33,3
8	Внутрішня конфліктність	23,3	51,7	25
9	Самозвинувачення	15	50	35

Розглядаючи результати повторної діагностики було встановлено, що за шкалою «замкнутість» високий рівень мають 30% досліджуваних, середній – 56,7%, низький – 13,3%. За шкалою «самоповага» високий рівень виявлено в 33,3% респондентів, середній – 41,7%, низький – 25%. За шкалою «самокерівництво» високий рівень – 35%, середній – 41,7%, низький – 23,3%. За шкалою «відбите самовідношення» високий рівень виявлено у 30%, середній – 45%, низький – 25%. За шкалою «самоцінність» 40% досліджуваних мають високий рівень, 35% – середній рівень, 25% – низький. За шкалою «самоприйняття» у 28,3% досліджуваних виявлено високий рівень, середній рівень – 43,3%, низький рівень – 28,3%. За шкалою самовідданість високий рівень мають 23,3%, середній рівень – 43,3%, низький – 33,3%. За шкалою «внутрішня конфліктність» високий рівень мають 23,3% досліджуваних, середній рівень – 51,7%, низький рівень 25%. За шкалою «самозвинувачення» високий рівень мають 15%, середній – 50%, низький – 35%.

НУБІП УКРАЇНИ

Динаміку результатів за цією методикою представлено на рис. 3.3.

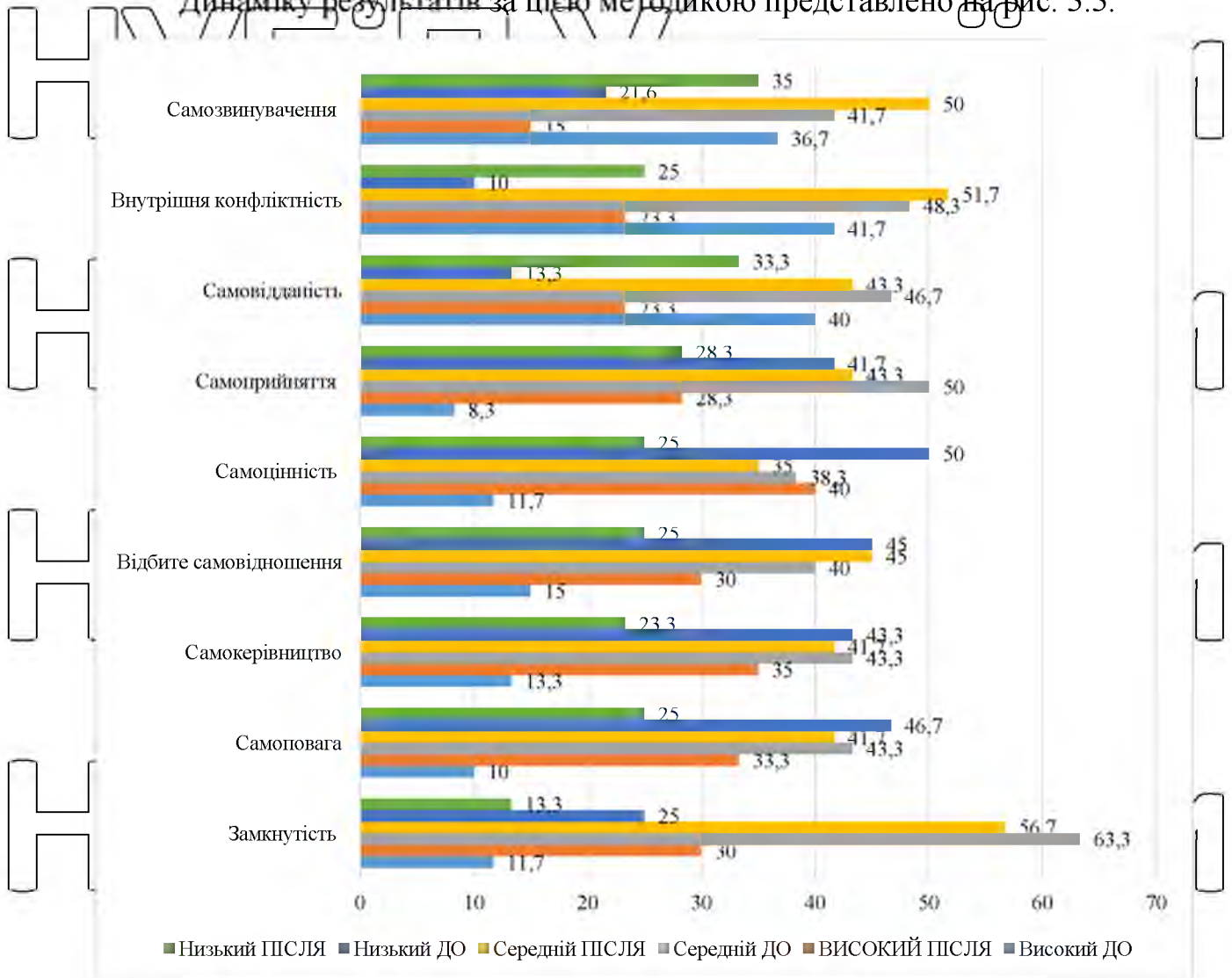

Рис. 3.3. Динаміка самовідносин за методикою С. Пантелєєва, %

Як видно з рис. 3.3, за кожною шкалою методики діагностики самовідносин за С. Пантелєєвим у досліджуваних значно покращилися результати. Зросла значна кількість респондентів із високим рівнем, також знизилися показники низького рівня, що вказує на ефективність проведеної роботи.

Таким чином, за результатами проведеного діагностичного дослідження на контрольному етапі можемо говорити про ефективність упровадження програми формування самоідентичності студентської молоді.

Висновки до третього розділу

НУБІП України

У третьому розділі представлено шляхи формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації.

Формування самоідентичності студентської молоді доцільно здійснювати в тренінговій групі, тому засобом реалізації програми ми обрали соціально-психологічний тренінг. Під час формувального етапу дослідження було розроблено й апробовано програму формування самоідентичності студентської молоді. Програма орієнтована на студентську молоддь. Форма роботи групова. Згідно з розробленою нами програмою, формування самоідентичності має проводитися з молодими людьми протягом одного місяця з періодичністю 2 рази на тиждень, кожне заняття розраховане на 1-2 години. Програма складається із 10 занять.

Програма містить методики, що допомагають виявити наявність порушень у розвитку особистості, причиною виникнення яких є неформована самоідентичність.

Після реалізації експериментальної програми тренінгу було проведено повторне обстеження досліджуваних. Потім було проведено порівняльний аналіз результатів, отриманих до та після проведення експериментальної програми тренінгу, з усіх діагностичних методик з метою визначення динаміки розвитку самоідентичності. Порівняльний аналіз результатів, отриманих до та після реалізації експериментальної програми показав, що вона ефективна, після її проведення значно збільшилася кількість досліджуваних із досягнутою ідентичністю.

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Результати проведеного дослідження засвідчують успішне виконання поставлених завдань, досягнення мети, що створює підґрунтя для переконливих і аргументованих висновків.

НУБІП України

1. Проаналізовано основні поняття становлення самоідентичності особистості в сучасній науковій літературі. Формування ідентичності відбувається через узагальнення, кристалізацію дитячих ідентифікацій, рольового досвіду та досвіду соціальних впливів, оцінок та очікувань оточуючих. Ідентичність особистості – це складна динамічна система уявлень

НУБІП України

особистості про саму себе, що пов'язана з переживаннями та формується у результаті синтезу визначень індивіда значущими іншими та його самовизначень і апробується в акті вибору. У структурі ідентичності

НУБІП України

дослідники виділяють особистісну та соціальну складові, які відображають співвідношення соціальної детермінації ідентичності та самодетермінації особистості.

НУБІП України

2. Охарактеризовано надзвичайну ситуацію як чинник формування самоідентичності студентської молоді. Загроза ідентичності виникає, коли процеси асиміляції-акомодації та оцінювання з якихось причин перестають

НУБІП України

підтримувати цілісність особистості. Загроза може мати як зовнішні, так і внутрішні джерела. Зовнішні джерела загрози порушення ідентичності – зміни соціального контексту; внутрішні джерела з'являються, коли індивід починає

НУБІП України

прагнути змінити свою позицію у соціальній структурі, до зміни свого групового членства чи системи міжособистісних відносин. Надзвичайна ситуація може бути загрозою для формування ідентичності, якщо вона тягне за собою наслідки, які можуть спричинити погіршення уявлень суб'єкта про себе.

3. Визначено особливості формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації. Надзвичайні ситуації здійснюють травматичний вплив на психіку особистості, відповідно викликають кризу

ідентичності у студентської молоді. Криза ідентичності супроводжується порушенням «особистісної цілісності», руйнуванням колишньої системи цінностей. Водночас окремі індивіди потрапляють у стан «психосоціального мораторію», тобто не приймають загальноприйнятих цінностей, а формують власну, відмінну від прийнятої, ціннісну систему. Це і визначає відокремлення цієї спільноти від інших, проведення кордону між ними, з'ясування ступеня близькості чи віддаленості їхньої соціальної позиції. Тому, хто пережив надзвичайну ситуацію, доводиться або подолати свою ідентичність, пов'язану з жертвою, або «випробувати символічне переродження».

4. Емпірично досліджено особливості самоідентичності студентської молоді. На основі теоретичного аналізу проблеми самоідентичності було визначено необхідність проведення емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження самоідентичності студентської молоді було здійснено на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України в м. Київ. У дослідженні брали участь студенти 2 курсу в кількості 60 осіб. Дослідження проходило в три етапи: визначення особливостей самоідентичності студентської молоді; розробка та впровадження програми формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації; аналіз ефективності впровадження програми. У дослідженні використовувалися такі діагностичні методики: опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія для виявлення в системі ідеологічних цінностей чотири статуси еґо-ідентичності (дифузну, прийнятну, мораторій і досягнуту); методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда для визначення змістовних характеристик ідентичності; методика дослідження самовідносин С. Пантелєєва призначена для виявлення структури самоставлення особистості.

На констатувальному етапі дослідження було визначено, що найхарактернішими статусами особистісної ідентичності виявилися дифузна ідентичність та мораторій. За результатами проведених методик було визначено, що в досліджуваних недостатньо сформована самоідентичність, що

вказує на необхідність проведення спеціальної роботи.

5. Розроблено та апробовано програму формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації. Після аналізу результатів дослідження було розроблено та реалізовано експериментальну програму соціально-психологічного тренінгу з формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації. Метою програми було формування самоідентичності студентської молоді в умовах надзвичайної ситуації, створення сприятливих умов для повної реалізації можливостей розвитку особистості загалом. Згідно з розробленою нами програмою, формування самоідентичності має протягом одного місяця з періодичністю 2 рази на тиждень, кожне заняття розраховане на 1-2 години. Програма включає 10 занять. Програма впроваджувалася в два етапи. На кожному з етапів опрацьовувалися всі компоненти ідентичності. На першому етапі вивчалися такі поняття, як емоційний стан особистості, екзистенційні страхи, формування адекватної самооцінки учасників, девіантна поведінка як результат нездатності регулювати свої почуття. На другому етапі – розвиток здібностей самоврядування та аналіз життєвих цілей кожного учасника тренінгу – відбувається формування внутрішнього контролю емоцій та поведінки, усвідомлення важливості постановки цілей, відпрацювання навичок формування адекватної самооцінки, планування етапів досягнення позитивної ідентичності. Після впровадження програми було проведено повторну діагностику та порівняльний аналіз результатів, отриманих до та після проведення експериментальної програми тренінгу, з усіх діагностичних методик. Було визначено, що дифузна ідентичність знизилася на 15%, прийнята ідентичність знизилася на 5%, мораторій ідентичності збільшився на 5%, досягнута ідентичність зросла 15%. За всіма діагностичними методиками на контрольному етапі дослідження значно покращилися результати, що свідчить про ефективність розробленої програми. Але ще залишилися студенти, які мають недостатньо сформовану самоідентичність, тому необхідно й надалі з ними проводити роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабіна С. Маска та самоідентичність особистості. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. № 117 (1). С. 109–118.
2. Боднарчук А. П. Розвиток ідентичності, взаємовідносини у суспільстві та їхній вплив на наше майбутнє. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXXI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 квітень 2023 року)*. Рим, Італія, 2023. С. 188–195.
3. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 17–22.
4. Вінков В. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 12. С. 138–150.
5. Ігнагенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. Київ: АРТ-ПРЕС, 1999. 466 с.
6. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 309 с.
7. Дзюба Т. М. Психотравмуюча ситуація в життєдіяльності людини: зміст, особливості, наслідки. *Актуальні проблеми психології зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: Вид. «Фенікс», 2012. Вип. 15. Част. II. С. 113–120.
8. Жилін М. Аналіз ідентичності з погляду індивідуалістичної та соціальної психології. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 63–71.
9. Зазимко О. В., Шиловська О. М. Становлення ідентичності підлітків та молоді в період війни. *Українська психологія. XVI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року*. Київ: Інститут

психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 161–166.

10. Заїка В. М. Проблема особистісної трансформації людини в умовах подолання кризових станів особистості. *Шевченківська весна 2009*: матеріали Міжнар. міждисциплінарної конф. молодих вчених. Київ: Обрії, 2009. С. 91–96.

11. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.

12. Зубенко А. С. Особистісна ідентичність як філософська проблема і результат світоглядних та соціальних трансформацій. *Науковий вісник. Серія: Філософія*. 2004. Вип. 16. С. 36–41.

13. Іванов І. Теоретико-методологічний концепт взаємодії ідентичностей. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 18–27.

14. Ільїна Ю. Ю., Красюк В. Криза соціальної ідентичності як наслідок травмуючих подій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 120–127.

15. Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 40–46.

16. Козігора М. А. Поняття тривалого травматичного стресу та контексти його застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 4. С. 17–25.

17. Костенко Н. Культура ідентичності: перетворення і визначення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 68–88.

18. Краєва О. Психологічні особливості ідентичності осіб, переміщених із окупаційної території України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70. С. 95–101.

19. Купрій Т. Г. Ризики сучасного суспільства через призму теорії У. Бека. *Київські філософські студії-2023*. С. 143–148.

20. Литвинчук О. В. Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2018. 196 с.

21. Литвинчук О. Соціальна та особистісна ідентичність: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія*, 2011. Вип. 8. С. 195–202.

22. Максимів С. О. Соціологічний аналіз ідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 3. С. 161–165.

23. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.

24. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. Монографія. Суми Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 430 с.

25. Павлюк К. С., Булига А. О., Миронець Л. О., Вовк В. І. Дисоціативний розлад ідентичності. In *The 9 th International scientific and practical conference «Modern research in world science»* (November 28–30, 2022). Lviv, Ukraine. 2022. С. 341–344.

26. Перетятко Л., Тесленко М. Професійна самоідентичність майбутніх психологів у закладах вищої освіти. *Психологія і особистість*. 2022. № 2. С. 139–152.

27. Підчасов Є. В. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які приймали участь у бойових діях. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: зб. наук. праць. Харків: НУЦЗУ, 2011. Вип. 10. С. 86–98.

28. Поліщук В. Б. Психологічний захист населення у разі загрози та виникнення надзвичайної ситуації. In *The 7th International scientific and practical conference «Innovative areas of solving problems of science and practice»* (November 08–11, 2022). Oslo, Norway. International Science Group. 2022. С. 564–566.

29. Попова О. В. Концепції ідентичності Дж. Марсія та А. Ватермана: матеріали наук. конф. 15-16 травня 2017 р. Віниця: ДонНУ ім. Василя Стуса,

2017. Т.1. URL: <https://jpv.s.domnu.edu.ua/article/view/3572> (дата звернення: 10.09.2023).

30. Порядок класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/5390215> (дата звернення: 10.09.2023).

31. Посохова Я. С. Проблема ідентичності та визначення психологічних основ її вивчення. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 217–221.

32. Процик Л. Переживання надзвичайної ситуації як вітальної загрози. *Наукові перспективи*. №12 (30). С. 500–510.

33. Римаренко С. Глобалізація та криза ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Л. Д. Кураса НАН України*. 2017. № 5–6 (91–92). С. 171–181.

34. Сандал О. С. Психотравмувальні події як чинник травматичного досвіду особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2021. № 2. С. 49–62.

35. Середницька І. Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2005. 287 с.

36. Соціальні ідентичності та практики / за ред. А. Вучки. Київ: Інститут соціології НАН України, 2002. 315 с.

37. Ставицький Г. А. Психологічні та соціальні чинники розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2016. 21 с.

38. Степико М. Г. Українська ідентичність: феномен і засади формування. монографія. Київ: НІОД, 2011. 336 с.

39. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

40. Тищенко Л. В. Самоідентичність особистості як загальнопсихологічна проблема. *Психологічні науки*. 2013. Вип. 10 (91). С. 299–303.

41. Чачко С. Л. Психічна травма та етнічна ідентичність особистості.

Науково – практичний журнал Південного науково центру НАПН України «Наука і освіта». 2011. № 1. С. 87–90.

42. Шапран А. О. Психологічний аналіз кризи ідентичності у

студентської молоді в умовах воєнного стану. *Освіта України в умовах*

воєнного стану. управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти: збірник

тез доповідей ІV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове

електронне видання), (25 жовт. 2022 р.). Київ: ДНУ «Інститут освітньої

аналітики», 2022. С. 262–265.

43. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу.

Наукові записки Інституту психології ім. П. С. Костюка НАПН України, 2010.

Вип. 38. С. 378–387.

44. Мазур Л. І. Самоідентичність особистості як філософсько-антро-

пологічна проблема: монографія. Львів: Вид-во «Львів. політехніки», 2012.

432 с.

45. Berger M. The clinical experiences with late mothers and their wishes

for children. *Prax. Kinderpsychol. Kinderpsychiatr* 1989. Vol. 38 (1). P.16–24.

46. Cattell R. B. *The Scientific Analysis of Personality*. Bultimore:

Penguin, 1965. 395 p.

47. Cross H. J., Allen J. G. Ego identity status, adjustment and academic

achievement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1970. № 34. 288

48. Denzin N. K. *Interpretive Interactionism*. Newbury Park, CA: Sage

Publications, 1989. 187 p.

49. Erikson E. H. Identity and identity diffusion. In C. Gordon &

K. J. Gergen (eds), *The Self in Social Interaction*. New York: Wiley, 1968. 304 p.

50. Erikson E. H. *Identity, Youth and Crisis*. New York: Norton, 1968. 336

p.

51. Erikson E. H. *Identity and the Life Cycle*. New York: Norton, 1980.

191 p.

52. Giddens A. *Nowoczesności tożsamości: «Ja» i społeczeństwo w epoce*

późnej nowoczesności. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2001. 322 s.

53. Habermas J. Identität. Zur Reconstruction des historischen Materialismus. Frankfurt Suhrkamp, 1976. 218 p.

54. Hobfoll S. E. Stres, kultura i społeczność: psychologia i filozofia stresu.

Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2006. 457 s.

55. Hoffman L. Foundations of Family Therapy. New York: Basic Books, 1981. 400 p.

56. Jaspers K. General Psychopathology. United States: Johns Hopkins University Press. 1997. 594 p.

57. Khesle Y. Krizis individual'noy i kollektivnoy identichnosti. *The question of philosophy*. 1994. № 10. P. 112–123.

58. Krappman L. Soziologische Dimensionen der Identität. Stuttgart: Klett, 1969. 231 s.

59. Lobel T. E., Winch G. L. Psychosocial development, Self-concept and gender. *Journal of Psychology*. 1988. № 149. P. 405–411.

60. Marcia J. E. Ego identity status: Relationship to change in Self-esteem, «general maladjustment» and authoritarianism. *Journal of Personality*. 1967. № 35. P. 118–133.

61. Marcia J. E., Friedman M. L. Ego identity status in college women. *Journal of Personality*. 1970. Vol. 38. P. 249–268.

62. Neimeyer G. J., Rameside M. B. Personal memories and personal identity: The impact of ego identity on autobiographical memory recall. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991. Vol. 60. P. 562–569.

63. Orlofsky J. L., Frank M. Personality structure as viewed through early memories and identity status in college men and women. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1986. Vol. 50. P. 580–586.

64. Podd M. H. Ego identity status and morality: The relationship between two developmental constructs. *Developmental Psychology*. 1972. Vol. 6. P. 497–507.

65. Podd M. N., Marcia J. E., Rubin R. The effects of ego identity and partner perception on a prisoner's dilemma game. *Journal of Social Psychology*. Vol. 82. P. 117-126.

66. Riesman D., Glazer N., Denney R. *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*. Yale University Press. 2020. P. 3-12.

67. Sperting M. B. Ego identity and desperate love. *Journal of Personality Assessment*. 1987. Vol. 51. P. 600-605.

68. Stein R. *Identity and Anxiety: Survival of the Person in Mass Society*. Canada : Free Press, 1960. 658 p.

69. Strauss A. *Spiegel und Masken. Die Suche nach der Identität*. Frankfurt: Suhrkamp. 186 s.

70. Sztompka P. *Sociologia*. Warszawa: Zak. 656 s.

71. Tajfel H. Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*. 1974. Vol. 13 (2). P. 65-93.

72. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. The social psychology of intergroup relations. Montrey, Calif: Brooks P. 33-47.

НУБІП Україні

НУБІП Україні

НУБІП Україні

НУБІП України

ДОДАТКИ
Додаток А

Методика самоствавлення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва

Інструкція: «Уважно прочитайте запропоновані Вам твердження й поставте поруч із номером кожного твердження: «+», якщо Ви згодні з цим твердженням, або «-», якщо Ви не згодні з твердженням».

1	11	21	31	41	51	61	71	81	91	101
2	12	22	32	42	52	62	72	82	92	102
3	13	23	33	43	53	63	73	83	93	103
4	14	24	34	44	54	64	74	84	94	104
5	15	25	35	45	55	65	75	85	95	105
6	16	26	36	46	56	66	76	86	96	106
7	17	27	37	47	57	67	77	87	97	107
8	18	28	38	48	58	68	78	88	98	108
9	19	29	39	49	59	69	79	89	99	109
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100	110

Обробка та інтерпретація результатів

Збіг відповіді досліджуваного з «ключем» оцінюється в 1 бал. Спочатку підраховуються збіги відповідей за ознакою «згоден», потім – за ознакою «не згоден». Отримані результати сумуються. Потім сума «сиріх» балів за кожною зі шкал за допомогою спеціальної таблиці переводиться в стіни.

Шкала	Згоден «+»	Не згоден «-»
1. Відкритість	1,3,9,48,53,56,65	21,62,86,98
2. Самовпевненість	7,24,30,35,36,51,52,58,61,73,82	20,80,103
3. Самокерівництво	43,44,45,74,76,84,90,105,106,108,110	109

4. Відображене самовідношення	2,5,29,41,42,50,102										13,18,34,85		
5. Самоцінність	8,16,39,54,57,68,70,75,100										15,26,31,46,83		
6. Самоприйняття	10,12,17,28,40,49,63,72,77,79,88,97										-		
7. Самопривязаність	6,32,33,55,89,93,95,101,104										96,107		
8. Внутрішня конфлікність	4,11,22,23,27,38,47,59,64,67,69,81,91,94,99										-		
9. Самозвинувачення	14,19,25,37,60,66,71,78,87,92										-		
<i>Шкала</i>					<i>Бали</i>					<i>Стіни</i>			
1. Відкритість													
2. Самовпевненість													
3. Самокерівництво													
4. Відображене самовідношення													
5. Самоцінність													
6. Самоприйняття													
7. Самопривязаність													
8. Внутрішня конфлікність													
9. Самозвинувачення													
	<i>Стіни</i>												
<i>Шкала</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
	Низький			Середній				Високий					
1	0	0	1	2-3	4-5	6-7	8	9	10	11			
2	0-1	2	3-4	5-6	7-9	10	11-12	13	13	14			
3	0-1	2	3	4-5	6	7	8	9-10	11	12			
4	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	11			
5	0-1	2	3	4-5	6-7	8	9-10	11	12	13-14			
6	0-1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	11	12			

7	0	1	2	3	4-5	6	7-8	9	10	11
8	0	0	1-2	3-4	5-7	8-10	11-12	13	14	15
9	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	10

Інтерпретація показників здійснюється залежно від їх вираженості. При цьому значення 1-3 стіни умовно вважаються низькими, 4-7 – середніми, 8-10 – високими.

Текст опитувальника

1. Мої слова не так уже й часто розходяться з ділом.

2. Випадковому знайомому я швидше за все видамся людиною приємною.

3. До чужих проблем я завжди ставлюсь з тим же розумінням, що і до своїх.

4. У мене часто виникає відчуття, що те, про що я подумки з собою розмовляю, мені неприємне.

5. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене з симпатією.

6. Найрозумніше, що може зробити людина у своєму житті, – це підкоритися власній долі.

7. У мене достатньо здібностей та енергії втілити в життя задумане.

8. Якби Я роздвоївся, то мені було б дуже цікаво спілкуватися зі своїм двійником.

9. Я не здатен завдати душевного болю коханім та рідним мені людям.

10. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти самого себе.

11. Зробивши якийсь промах, я часто не можу зрозуміти, як мені могло прийти в голову, що із задуманого могло вийти щось хороше.

12. Частіше я схвалюю свої плани і вчинки.

13. В моїй особистості є, мабуть, щось таке, що здатне викликати у інших гостру неприязнь.

14. Коли я намагаюся себе оцінити, я насамперед бачу свої недоліки.

15. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.

16. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.

17. Мій внутрішній голос рідко підказує мені те, з чим би я кінець кінцем погодився.

18. Багато моїх знайомих не сприймають мене серйозно.

19. Бувало, і не раз, що я сам сильно ненавидів себе.

20. Мені дуже заважає нестача волі, енергії та цілеспрямованості.

21. В моєму житті виникали такі обставини, коли я йшов на угоду з власною совістю.

22. Іноді я сам себе погано розумію.

23. Часом мені буває дуже болісно спілкуватися з самим собою.

24. Думаю, що без великих зусиль міг би знайти спільну мову з будь-якою розумною та знаючою людиною.

25. Якщо я і ставлюся до кого-небудь з докором, то насамперед до самого себе.

26. Іноді я сумніваюсь, чи можна любити мене по-справжньому.

27. Часто мої суперечки з самим собою обриваються думкою, що все одно вийде не так, як я вирішив.

28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.

29. Навряд чи знайдуться люди, яким я не по душі.

30. Часто я не без сарказму жартую над собою.

31. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це був би найнудніший партнер по спілкуванню.

32. Я вважаю, що я достатньо склався як особистість і тому не витрачаю багато сили на те, щоб в чомусь стати іншим.

33. В цілому мене влаштовує те, який я є.

34. На жаль, дуже багато не розділяють моїх поглядів на життя.

35. Загалом я можу сказати, що поважаю себе.

36. Я думаю, що маю надійного і розумного радника в самому собі.

37. Я досить часто дратуюсь від самого себе.

38. Я часто, але досить безуспішно, намагаюсь в собі щось змінити.

39. Я думаю, що моя особистість значно цікавіша і багатша, ніж це може видагтися на перший погляд.

40. Мої достоїнства загалом переважають над моїми недоліками.

41. Я рідко залишаюсь незрозумілим в самому важливому для мене.

42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.

43. Те, що зі мною трапляється, - це справа моїх рук.

44. Якщо я сперечаюсь з собою, то завжди впевнений, що знайду єдине правильне рішення.

45. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі і треба».

46. Я не вважаю, що достатньо духовно цікавий для того, щоб бути привабливим для багатьох людей.

47. У мене часто виникають сумніви, чи такий я насправді, яким себе уявляю.

48. Я не здатен зрадити навіть подумки.

49. Частіше всього я думаю про себе з дружньою іронією.

50. Мені здається, що мало хто може подумати про мене погано.

51. Я впевнений, що на мене можна покласти у самих відповідальних справах.

52. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.

53. Я ніколи не видаю думки, які мені сподобались за свої.

54. Яким би я не видавався оточуючим, я знаю, що в глибині душі я кращий, ніж більшість інших.

55. Я хотів би залишитися таким, який я є.

56. Я завжди радий критиці на мою адресу, якщо вона обґрунтована і справедлива.

57. Мені здається, що якби таких людей як я було більше, то життя змінилося б на краще.

58. Моя думка має достатню вагу в очах оточуючих.

59. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому.

60. У мені є чимало такого, що навряд чи викликає симпатію.

61. В складних обставинах я зазвичай не чекаю, доки проблеми вирішаться самі собою.

62. Іноді я намагаюсь видати себе не за того, хто я є.

63. Бути поблажливим до власних слабостей цілком природно.

64. Я впевнився, що глибоке проникнення в себе – малоприємне та досить ризиковане заняття.

65. Я ніколи не дратуюсь і не злось без особливих на те причин.

66. В мене бували такі моменти, коли я розумів, що мене є за що зневажати.

67. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що зі мною відбувається.

68. Саме багатство та глибина мого внутрішнього світу і визначають мою цінність як особистості.

69. Тривалі суперечки з собою частіше залишають гіркий осадок в моїй душі, ніж приносять полегшення.

70. Думаю, що спілкування зі мною приносить людям відверте задоволення.

71. Якщо говорити відверто, іноді я буваю дуже неприємним.

72. Можна сказати, що я собі подобаюсь.

73. Я – людина надійна.

74. Здійснення мої бажань мало залежить від всезіння.

75. Моє внутрішнє «Я» завжди мені цікаве.

76. Мені дуже просто переконати себе не засмучуватися через дрібниці.

77. Близьким людям притаманно мене недооцінювати.

78. У мене в житті часто бувають хвилини, коли я сам собі огидний.

79. Мені здається, що я все-таки не вмію сердитися на себе по-справжньому.

80. Я переконався, що в серйозних справах на мене краще не розраховувати.

81. Іноді мені здається, що я якийсь дивний.

82. Я не схильний насувати перед труднощами.

83. Моє власне «Я» не видається мені чимось вартим уваги.

84. Мені здається, що глибоко обдумуючи свої внутрішні проблеми, я навчився значно краще себе розуміти.

85. Навряд чи я викликаю симпатію у більшості моїх знайомих.

86. Мені траплялось робити такі вчинки, яким навряд чи можна знайти виправдання.

87. Десь у глибині душі я вважаю себе слабаком.

88. Якщо я відверто і звинувачую себе в чомусь, то, як правило, викривального запалу вистачає ненадовго.

89. Мій характер, яким би він не був, цілком мене влаштовує.

90. Я цілком ясно уявляю собі, що чекає мене попереду.

91. Іноді мені буває досить важко знайти спільну мову зі своїм внутрішнім «Я».

92. Мої думки про себе найчастіше зводяться до звинувачень на власну адресу.

93. Я не хотів би сильно мінятися навіть на краще, тому що кожна зміна — це втрата якоїсь дорогої часточки самого себе.

94. В результаті моїх дій досить часто виходить зовсім не те, на що я розраховував.

95. Навряд чи в мені є щось, чого б я не знав.

96. Мені ще багато чого не вистачає, щоб з впевненістю сказати собі: «Так, я цілком зріла особистість».

97. В мені цілком мирно вживаються як мої достоїнства, так і мої недоліки.

98. Іноді я надаю «безкорисну» допомогу людям лише для того, щоб краще виглядати у власних очах.

99. Мені досить часто і безуспішно доводиться виправдовуватися перед самим собою.

100. Ті, хто мене не любить, просто не знають, яка я людина.

101. Переконати себе в чомусь для мене нескладно.

102. Я не відчуваю нестачі в близьких та розуміючих мене людях.

103. Мені здається, що мало хто поважає мене по-справжньому.

104. Якщо не бути дріб'язковим, то в цілому мене себе немає в чому дорікнути.

105. Я сам створив себе таким, який я є.

106. Думка інших про мене цілком співпадає з моєю власною.

107. Я сам хотів багато в чому себе переробити.

108. До мене ставляться так, як я того заслуговую.

109. Думаю, що моя доля все-одно складеться не так, як мені хотілося тепер.

110. Впевнений, що в житті я на своєму місці.

НУБІП Україні

НУБІП Україні

НУБІП Україні

НУБІП Україні

НУБІП Україні